

rescivero, lectorem ingenium eandem ob causam animi propensam erga me voluntate esse, calcas mihi, non frenum, admovebitur, aliquot adhuc opuscula perficiendi, modò Deus & orium & vita auram concesserit, quo annuente observationes medicæ de febris malignis, aliæque miscellaneæ, nec non noctes hibernæ in dispensatorium Augustanum, pyretographia, universa praxis medica, pharmacia tripartita, ac Nicandri Colophonii theriaca & alexipharmaca cum commentariis notisque illustrata, deinceps lucem publicam aspicient; modo.

Sint Mecænatès; non deerunt, Flacce! Marones.

Quæ præter intentionem irrepserit vitia typographica, ea benevolus lector, ne sensus inde pervertatur, è subjuncta designatione corrigat. rogo. Vale, ac bis se tandem fructe, donec reliqui partus exclusi sint.

DE FEBRI CASTRENSI MALIGNA, Sectio I.

De vera hujus affectus investigatione.

CAPUT I. De nomine hujus morbi.

Ita certe comparata est hominum natura, ut nullus omnino ex mortalium civibus tam constanti, tamque perenni hoc in mundo fruatur felicitate, quin singulis fere momentis modò his, modò aliis calamitatibus prematur. Qui non pereunt bello? quot non fame enecti sunt? plures saxifragis undis suffocatos scimus? nonnulli vivi combusti sunt; alios cœlesti igne tactos comperimus; quantus numerus eorundem, qui animam ex alto delapsi excussere? nonne improbis invisî veneno, aliisve petulantia technis subito aut clandestine ex amicorum gremiis abripiuntur? Ita quoque nullum fere tam ex vegetantium, quam vita carentium reperitur numero. ipsismet elementis haud exceptis, quin mille modis vitæ humanæ aliàs tenui filo pendenti maximas insidias struere valeat. Reliquos prædulce malum luxuries, immoderatio gulæ, vinosa convivia, execranda lascivia, duri labores, difficiles partus, modò matri, modò infanti, modò utriusque simul necem afferentes, irarum ardor, animi contractio, dira pestilens ac immanes morbi.

KAI AXΘEA MYPIA ΓAIHΣ.

uti Nicander Coloph. 84. v. 9. loquitur, confodere, necemque afferre solent. Quod assertum ipse Epicureæ Sectæ antesignanus T. Lucretius Cæcilius de rerum natura libro V. hisce versibus confirmat:

Quid Nemeus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille Leonis obesset, & horrens Arcadius sus?
Denique quid Creta taurus, Lernæque pestis
Hydra venenata possit vallata colubri?
Quidve tripeitora ter gemini vultu Geryonait
Et Diomedæ equi spirantes naribus ignem,
Thracem, Bistoniasque plagas, atque Smara propter
Tantopere officerent nobis? unisque iimenda
Unguibus Arcadia volucres Stymphala colentes
Aureaque Hesperidum servans fulgentia mala
Asper, acerba tuens immans corpore, serpens
Arboris amplexus stirpem, quid denique obesset
Propter Atlantæum litus, pelageque severa,
Quo neque noster adit quisquam, neque Barbarus
audet?

Cætera de genere hoc quæ sunt portentosa peremsa,
Si non vicia forant, quid tandem vicia nocent?

Nil opinor: ipsa ad eatiam terra ferarum
Nunc etiam scates, & trepido terrore repleta est.
Per nemora ac montis magnos silvasque profundas
Qua loca vianai plerumque est nostra potestas.
At nisi purgatum est pectus: qua prelia nobis
Atque pericula est ingrati insinuantur?

Quanta conscindunt hominum cupidinis acres
Sollicitum cura, quantique perinde timores?
Quisve superbia, spurcitas, petulantia, quantas
Efficiunt clades? quid inxu desidiisque?

Interjectisque centum fere ac sexaginta novem
versibus idem Auctor miseriam hominis ulterius
prosequitur:

Præterea genus horrifecum natura ferarum
Humana genti insistum, terraque marique,
Cur alit atque auget? cur anni tempora morbos
Important? quare mors inmanis vagatur?
Tum porro puer, ut sevis projectus ab undis
Navita nudus humi jacet, infans indigu omni
Viti auxiliis: cum primum in luminis oras
Nixibus ex alvo matris natura profusa;
Vagantque locum lugubri complet, ut aquam est,
Cui tantum in vita restet transire maiorum.

Merito igitur ætumnosæ vitæ nostræ affligam
conditionem cum Menandro apud Stobæum serm.
96. deplorandam esse censemus hoc disticho.

ΤΡΙΚΑΘΑΙΟΝ ΓΕ ΚΑΙ ΤΑΛΑΙΠΩΡΟΝ
ΦΥΣΕΙ

ΠΟΛΛΑΝΤΕ ΜΕΤΟΝ ΕΣΤΙ ΤΟ ΖΗΝ
ΦΡΟΝΤΙΑΩΝ.

Id est,

Ætumnosa prorsus est, & miserrima suapte natura res,

Multisque plena curis vita.

Cur ergo superbiunt miselli homines, in ipsismet mundi ruinis æternitatem stabiliētes? Iisdem certe sanis excipiendi, ac olim Sulimarus, filius Abd'In elici decimus tertius post Alahan medem Muslimorum Imperator, cum aliquando formam suam in speculo attentius lustraret, atque de eadem, quippe venustissimus erat, gloriaretur, se coronam juventutis esse, ab una puellarum suarum, teste percelebri historiæ Saracenicæ scriptore Georgio Elmacino, reprehensus fuit: Cujus verba Arabica juxta generi J. Ad. Osiandri M. D. ac Prof. Tub. translationem sic sonant:

Tunc pulcher, Rex magnæ, fores, si vita maneret;

Assi homini in terris morsio nulla datur;

Nec visum turpi novit vestigia corpus;

Humani patere nil, nisi quod MORERIS.

Quo audito ita petterium esse Solimanum, ut mox tiaram suam deposuerit, contristatus sit, ac paucos post dies obierit. Fugacis vitæ nostræ flebilem exitum, olim parens optimus Johannes Sereta, Schoinovic à Zaverziz Archiater, dum viveret, Scaphusii Helvetiorum felicissimus, sequenti ode iambica elegantissime descripsit, quam Tobias Farlegero Norico, amicorum suorum integerrimo, occasione choreæ mortalitatis Augustæ Rauracorum in cœmeterio P. Prædicatorum pictæ, dicavit, ac ejusdem amicorum albo inseruit: ob pietatem erga parentem præmaturè mihi ereptum Lectori benevolentem integram exscribere volui, quæ sic se habet:

Quod non Apelles Cœus, aut Zeuxis manu
Possent sagaci, Rauraco nunc in solo,
Mortalitatem terminum certissima,
Patet tabellis, ecce! pictor exhibet:
Ut, urico quod urbis in loco fuit,
Nunc orbis ipsos pervolaret angulos.

Hic

*Hic purpuratos cernit in reges suum
 Fatale scestrum sese textrices Deas:
 Non insulatos presules, non pauperis
 Agri colonos, aut sacrum Musis chorum
 horrore: Cunctu certis inflat exitus,
 Ubi choreas s-riva Alorta praecipit.*

*An quid Philippi protuit gazo simul
 Pluris avata mente mundos querere?
 Diserta quidnam Suada juvit Tulum?
 Aut quid Lacarum pellicem vultus Dea
 Dignis salaci? Socratem Delum timor
 Subitaxis aris non tororum legibus.*

*Ergo sophorum recte Homerus, cardinem
 Prudentia tunc dicit esse maximum,
 Aevi fugacis volumina quam tramitem.
 Cui placeas, pectus ut sensum.*
WILHELMUS ARE comparat Tibi pie
*Incedimus, nec immemor mei
 Eris, molos vos quam videbit rusticos
 Fugare frontem tam libelli candidi.*

Eandem quoniam patitur de morbo quem nunc tractat, suscipimus, habere oportet, ut tot rebus miserandis circumvallatis nos sentiamus, unde emergere, nisi per singularem opem divinam, haud valeamus. Antiquam non demum nostra aetate, aut saltem praecedenti seculo oriri coepit affectus accuratiori sine examine dignissimus: eundem enim jam dudum veteribus cognitum fuisse, ex scriptis illorum cedro dignissimis abunde liquet; luculentaque hujus assertionis testimonia ipsemet Hippocrates diversis locis perhibet; imprimis vero in libris epidemiorum passim; praesertim tamen secundo sect. 3. ubi purpuram eleganter ac clare depingit, quam videlicet; nec non ejusdem Coacas praenotionis; cui accinit quoque Aetius Amydena tetra-bib. 1. 2. sect. 1. cap. 129. aliisque veteribus Medicis.

Et quia nunc omnis noster sermo de febris erit carentibus; ideo quid per vocem Febris tam antiqui, quam recentiores intellexerint, ante omnia perspicimus, subsidia pro intentione nostra ab aliis linguis peregrinis petendo, Per febrim ergo non solum sanguinis aliorumque humorum, sed etiam ipsarum corporis solidarum partium praeter naturam incensionem, inflammationem aut ebullitionem veteres tradere voluerunt; unde recte ab Isidoro Hispalensi orig. lib. 3. cap. 6. Febris à fervore dicta est: Est enim abundantia caloris; cui sententiae quoque assensum praebet magnus Gerardus Johannes Vossius in etymolog. L.L. Febris, inquit, à quibusdam à feritate nomen accepisse videtur Perrot. o teste: sed recte ipse à fervendo deducit, & ante eum Servius in Virgil. Georg. 1. 3. ac Isidorus lib. 4. cap. 6. nempe, quia calida sit totius corporis intemperies. A serveo seu serbeo, est ferbis & ἄμαρτυρον febris. Sic Graeci πυρρός, a πυρ id est ignis. Quia Hippocrates ὠπ usurpari solet pro febris vehementissima. Haecenus vir incomparabilis.

Quia igitur indicavimus à fervendo dictam esse febrim, non verò à februa, quod quibusdam placuit, ideo mea maxime interest, hujus etymii consensum ab aliis quoque peregrinis linguis petere, cum Graecanicae vocis ὠπ ratio itidem à ὠπ id est igne deducatur. Hebraei pariter per vocem פֶּבַר febrim, & quidem ardentem Deuteron. 28. ver. 22. intelligunt à rad. פֶּרַר, arsit, accensus fuit, persecutus, infectus est. Videtur tamē hic פֶּבַר dicitur quaecumque febrim describere, ita ut sit calamitatum inobedientes Israelitae experiri sint, quotiescunque legem divinam posthabuerint, quemadmodum ex allegato loco sacro satis liquet; Quamquam cum Hebraea significatione Chaldaica Syriaca, ac Samaritana radix eadem sit, tamen

horum dalaq etiam consuevit notat; ac si cum Syrorum פֶּבַר mutato פ in ב conveniret, quod frequenter accidit. Et significat conturbavit, sicuti quoque Hebraeorum פֶּבַר turbavit aquam pedibus significat; Aethiopum autem vox geminata dalaq-lala, & adlalaq, commovit, tremuit, concussit, ut & Arabum פֶּבַר, mobilis, irrequieta, commota fuit res, inobediens reddidit jejunium; ideo latiori quoque significato Hebr. פֶּבַר sumi poterit. Alias apud Hebraeos febris acuta seu inflammatio viscerum פֶּבַר, ebarebyr quoque appellatur à rad. פֶּבַר, adustus, exustus, ustulatus fuit; ubi geminatum vocabulum intensiorem significationem habet. Consentiant hic quoque Chaldaei, Syri, Aethiopes ac Arabes, quibus haec radix idem denotat. Sic etiā פֶּבַר, qaddachar, febris ardens à rad. פֶּבַר, accendit, accensus fuit, conflagravit: ubi Chaldaea, Syriaca, Arabica lingua eadem verbi significatione gaudet. Ab Hebraeorum magistris docemur פֶּבַר, febrim, à calore vel ardore sic dici, à voce פֶּבַר ignis: quae terminatio in פֶּבַר mere Chaldaica est. Syri ab hac voce febrim appellant פֶּבַר quae & ignem denotat, quemadmodum inde Samaritani eandem, asheeb dicunt; ac Aethiopibus פֶּבַר, ignis est. Sic iidem פֶּבַר quoque febris appellatur à radice פֶּבַר, calefacit, uti quoque Arabum פֶּבַר inde derivari solet; in hisce enim vocibus consentiunt. Imo etiam iidem פֶּבַר est febris acuta & ardens, vel à rad. פֶּבַר, agrotavit, infirmus fuit, unde Chaldaei formarunt פֶּבַר & פֶּבַר, morbus, & quidem longus ac inveteratus, qui accretit & corpus debilitat, ut febris; vel à פֶּבַר, doluit, parturivit deduci debet. Nec non פֶּבַר פֶּבַר, apud eosdem est febris ardens, calor, arbor, à Chald. rad. פֶּבַר, caluit, arsit; sicut & פֶּבַר & פֶּבַר febrim notant. Arabibus generatim febris dicitur פֶּבַר à rad. פֶּבַר, calefacit, fervescit aquam, id est, ligna ejus accendit, cui & Hebraei, Chaldaei, ac Syri consentiunt, & Aethiopum, hama & hanama, cruciatus, afflictus fuit, cujus significatio haud multum distat à dictis linguis: iidem praeterea febris ardens פֶּבַר & פֶּבַר vocatur: nam פֶּבַר crucifixus, 2. Assavit carnem, eduxit ex ossibus pinguedinem & combustus. 3. Intrans. Invaluit, & continua evasit febris; פֶּבַר vero coxit, assavit, significat. Aethiopica vox, fazant, est febris, & quidem, meo saltem iudicio, intermittens seu cum rigore conjuncta, à rad. fazana, febrim laboravit; quae forsitan eandem, ac Arabum فֶּבַר horrida febris, seu cum rigore conjuncta: à rad. فֶּבַר, horrore affectus, ubi hic 3 prima, & in Aethiopica tertia litera est, per metathesin, quae frequentissima apud Orientales sit, translatis consonantibus. Attamen Aethiopibus febris ardens nydad, id est, febris maligna, à rad. nadda, arsit, exarsit ignis. Apud Persas peculiariter febris ardentis vocantur فֶּבַר, gherm, à فֶּבַר, warm, calidus fervor; unde quoque فֶּבַר germen, dolor, motor animi; فֶּבַר, & calor acutus, ac فֶּבַר, iberma, q. d. calida aqua: iidem quoque febris فֶּבַר, tap vocatur, nam فֶּבַר putridus, corruptus est: quod à calore fit, & humoribus aliisve partibus mollioribus corporis durante febre, quicquid alii in contrarium ogganniant, contingit. Sexcenta adhuc afferri possent vocabula, ad febres spectantia, quae ab Orientalibus linguis petita, febris etymon, effectum, ac ejusdem accidentia magis illustrarent; sed hisce contenti sumus, ne lectori benevolens, rerum forsitan magis gratarum narrationem differendo, fastidium creemus: quae solummodo eum in finem adduximus, ut pateat,

à plerisque moratoribus populis febres, imprigis continuas seu inflammationes nomina sua ut plurimum sortita esse à calore ac similibus vehementioribus motibus, ita ut unanimes hic consensus maxime intercedat, quamquam calor solummodo effectus, non verò essentia à nobis habeatur.

Pro varia quoque hujus morbi indole, locis affectis differentibus, ac graviorum symptomatōn luxurie, diversa quoque eidem ab auctoribus imposita fuere nomina.

At quamvis subinde contingat, ut quidam sine prævia, aut insigni mutatione conspecta, vel etiam infectione hac lue cortipiantur, lectoque affigantur; nihilominus, quia in castris plurimum, vel dum milites sub papilionibus degunt, à perversa vivendi victusque ratione, à qua facillime corpus suum, vel ad generandum hunc fomitem, vel ad suscipiendam luem disponunt, ferocire solet, merito *febris castrensem* vocavimus; & quidem *contagiosam*, quod alii, qui communibus cum iisdem habitaculis utuntur, hoc affectu inficiantur; cumque milites, quæcumque peragant loca, hac etiam lue inquinant *epidemia* appellari potest. Alias *febris Hungarica* sive *Hungaricus morbus* nuncupatur; præsertim Germani milites mala victus ratione luxuriantes tali morbidæ dispositioni anam præbebant, quotiescunque in Pannonia contra Sarmatas stipendia merebant, unde affectui huic *febris Hungarica* nomen inditum fuit: imò à symptomatōn graviorum in hoc affectu sævitia *pneumonia*, *angina*, *colli fauciumque inflammatio*, *peripneumonia*, *pleuritis*, *inflammatio*, *ac ardor ventriculi*, *cardialgia*, *colica*, *diarrhæa*, *febris maligna*, *punctularis*, *purpura*, & pluribus aliis nominibus auditur. Neque hic modo dictus affectus ab similibus est veterum Medicorum, ita appellato, *hemitritæo*, quod elegantissimam descriptionem *Adrianus Spigelius Bruxellensis*, Professor Patavinus celebratissimus, medicæ artis posteritati sacram esse voluit: cujus singulari de hoc morbo tractatu collectæ observationes merentur, ut à cunctis Medicorum filiis pluries repetita lectione sibi familiares reddantur.

Sæpe sapius enim hæc febris hominem instar *tertiana* invadere solet, cui nihilominus certæ malignitatis notæ adsunt, unde à veteribus eidem nomen *hemitritæi* inditum fuit. Sic aliquando pro exacerbationum repetitis statisque periodis *quotidiana*, *tertiana* aut *quartana continua* titulos accepit. Neque existimo, apud antiquos *hemitritæi* curationem per appensum *Abracadabra*, licet detestanda superstitione magica vix caruerit, quandoque ad optatum eventum ob hanc saltem rationem pervenisse, quod interea alia nocentia, ac præter veram methodum adhiberi solita remedia negligenterentur. Consultius enim meo saltem iudicio foret, soli naturæ medendi negotium committere, quam absque ulla valetudinis spe noxia adhibere remedia: sicuti flamma in auras detractis lignis evanescere solet. Cujus morbi tractationem hisce versibus expressit *Qu. Serenus Samonicus* inde medicina præceptis saluberrimis, ut dixit, capite de *hemitritæo* depellendo.

*Mortiferum magis est, quod Græcis ἡμιτρίτων
Fulgatur verbis: hoc nostra dicere lingua
Non potuere ulli, puto, nec voluere parentes.
Inscribis charta, quod dicitur Abracadabra:
Sapius & subter repetis, sed detrahe summam,*

*Et magis atque magis desunt elementa figuris:
Singula qua semper rapies, & cætera figes.
Donec in angustum redigatur littera conam.*

Quid verò de his aliisve veterum *Gnosticorum*, *Basilidianorum*, ac *Judaorum* impietatibus statendum, sit *Joannes Christianus Frommannus* in suo de *sascinatione* opere perfectissimo lib. I. part. 2. sect. II. cap. 22. egregie docuit, fusiisque recensuit, quem illic videre poteris. Qui plura de apprehensorum nugis scire cupit, legat *Julii Reichelti* Mathematici Regii ac Professoris Argentinenensis celeberrimi *exercitationem de amuletis*; nostri enim instituti necessitas non permittit hæc prolixius tractare.

Eadem, quæ modò de magica hac curatione protulimus, confirmant pauperes ac rustici, qui sæpius ab hac febre liberantur, sine ullis præsidiiis medicis, à solo vini temperiori, dum morbus declinat, usu, ac *fructibus sale conditis* & comestis, uti infra recensebimus.

CAPUT II. De hujus morbi descriptione.

HAUD absque ratione Medicorum veterum, aliorumque hanc artem profitentium parum vel nulla veritate fundatæ de hoc aliisque plurimis affectibus sententiæ merito rejiciuntur; quum observationum circumspectui, oculorumque iudicio ex cadaverum sectione orto advertentur: eorundem namque hypothesi, quas foco assidentes (dum toga holoserica pallioque bombycino cincti essent) absque ullis præviis experimentis anatomicis, ne forsan sumptræ brachiorum orbiculatæ crispatæque unâ cum manicis serico pictis cruore polluerentur, cum tantum in sinem effluerent, ut ad discipulos suos verisimilia quædam pro occultanda crassissima sua ignorantia cothurnato atque prolixo verborum apparatu jactare possent, sive ea veritati, rationi ac experientiæ convenirent, sive secus, parum solliciti.

Uno ore fere omnes ex veteribus censuere, *febrim* generatim sumptam esse *calorem p. n. in corde accensum*, perque rotum sanguinem diffusum, unde plures actiones ladantur: cui sententiæ favent ex recentioribus isti, qui focum seu vitalem flammam in corde existere opinantur, à qua ceu pabulo purpureus latex in vigore suo conservetur. At quia hic calor merum accidens, purumque ipsius febris productum est, ideo nullo modo ad ejusdem essentiam pertinet; neque ullarum februm (nisi cor ipsum aut inflammatum sit, aut abscessu latente laboret) locus affectus in hac machina hydraulica querendus est, sicuti infra patebit: quapropter allata *febris definitio* utroque pede claudicat.

Alii dicunt *febrim* nil aliud esse, quam *auclum & concitatum sanguinis circuitum*, unde similiter plures partium corporis actiones ladantur, & quidam rem acu se tetigisse credunt, dum *febris essentiam* in *enormi sanguinis humorumque ebullitione seu fervore p. n. constitutam* esse perhibent. Utramque tamen ex hisce opinionibus Viri hac ætate longe celeberrimi haud facillè approbarent, præsertim verò nec *Gedeon Harvey* in erudito, ac imperfecto, de febribus tractatu; nec *Cornelius Bontekoe* Belgæ celeberrimus Reipublicæ Ham-

Hamburgensis, ac Potentissimi Electoris Brandenburgici, dum viveret, Medicus, in *diatribis suis de febribus à Jano Abrabano à Gihema S. R. M. Poloniae à Consiliis ac Medico excellentissimo terribilissima lingua Latina saperbiente; neque Joannes Joannes in novarum dissertationum de morbis abstrusioribus tractatu I. de febribus intermittentibus*, cum isdem sentient: cum nec pulsus celerior necessario signum ditionis ac crebrioris sanguinis circumus sit, quia etiam cruore exinanita corpora ad arteriarum frequentiore ac citatiorem pulsam adiguntur; cordaque animalium, imo & cadaverum, exacta, ac sanguine spoliata, nihilominus à quovis irritamine, aut inflatione crebris ictibus per fat longum tempus ad motum pulsive pulsive incitantur; uti doctissimus nostratum *Job. Corr. Pajet*, Medicus Anatomiae ac rerum naturalium scrutator sagacissimus, clarè id demonstrat parergo VII. anatomico, de *resuscitatis cordibus*, quod ad excellentissimum *Job. Jacobum Hardeum Med. Doct. ac P. P. in Academia Basiliensi scripserat*. Quam ob rem hæcenus perperam ex differentibus pulsibus mox differentem sanguinis systasim ac motum desumere comiti sunt. Neque etiam fervor seu ebullitio sanguinis, si qua datur, pro ipsamet februm essentia sumi debet; cum talem ad effectum seu februm productum, sicuti & calor, pertineat. Quod fultus pluribus exemplis ac observationibus probare possemus, si illustri ratio id exposceret. Ideo binas hæc februm descriptiones suis auctoribus remittimus. Quare nunc postulat necessitas, ut nostram quoque sententiam in medium proferamus, non ut alius eandem obrudamus, sed ut pariter solliciti reddantur ad investiganda hæc, quotidie fere eorundem obtutui sese fissentia, februm phenomena.

Existimo itaque februm omnium ortum ac essentiam fieri à sanguinis aut lympha, aut utriusque simul circa extrema arteriarum oscula glandulasque, aut tubulos excreantes stagnatione subitanea, actiones plures postliminio ladente, sanguinisque motum periodicum remorante. Stagnatio hæc fit vel propter lympha cruditatem, crassitatem aut lentorem, sive à calida sive frigida causa exciteur; vel à sanguine in grumos conrescente; vel etiam à constrictione glandularum, tubulorum ac arteriarum, circa extrema oscula forisfecus à spiculis veneniferis, aut sale acido resoluta motus spasticos cientibus, producta: quamvis alias totus sanguis una cum lympha secundum naturam se habeant, ut in multis, peste, febribus contagiosis, lue venerea, ac scelotybe inquinatis, quorum humores antea optime essent constituti, id observare licet. Nihilominus quia circa secretionum loca sanguini liberalior transitus denegatur, ideo tam diu aggestus partes vicinas distendit, actiones earundem quoque lædit, ac febrim qualemcunque profert: præsertim autem quoties sanguinis appulsus satis vehemens est, plura adhuc symptomata febres comitantia producantur.

Haud tamen existimemus, hæc lympha cruditatem ac lentorem nulli ulteriori mutationi obnoxiam fieri, aut spissiore sanguinem non posse stagnando putrescere ac resolvi: cum quilibet fere ex diversis inter sese pugnantibus particulis constans humor, nisi impulsus fortior externus accedat, brevi tempore in noxium ac foetidum liquamen stagnando vertatur, aut fermentando acefcat. Quæque verò harum mutationum post stagnationem lymphae aut sangui-

nis, aut diuturniorem in partibus adhesionem ac moram fiat, ea certe non ad ipsam febris essentiam, sed magis ad ejusdem effectum seu productum pertinebit; sicuti profluvia ventris, exanthemata, hamorrhagia, sudores liquescentes ac abscessus in febribus inter symptomata aut excretiones criticas referti solent; quæ non causas seu essentiam, sed effectum earundem monstrant ac detegunt. In febribus enim non demum causa incipiunt virtutem suam exerere, cum dolor seu assus p. n. auctus in partibus aut toto corpore percipitur; sed magis principia earundem desumi debent ab illa mutatione, quum vel subito exhalationes fuliginum in cute sistuntur; aut lympha ac sanguis circa glandulas miliaris ac tubulos excreantes stagnat; vel intra arteriarum oscula moram capessit; aut circa glandulas, tubulos ac oscula vasorum à quovis irritamine constititio spastica fit.

Videmus igitur quamcunque lympha aut sanguinis in partibus stagnationem, ac remoram febrim excitare, ejusdemque essentiam constitutere posse. Sic etiam nulla fit in partibus inflammatio seu sanguinis varicosa in arteriarum quarumcunque partium ramisculis minimis distensio, nisi lympha aut cruoris stagnatio in osculis vasorum aut in ipsis glandulis minoribus ac tubulis præcesserit.

Cum igitur hæcenus satis perceperimus quæ ratione febræ generatim sumitæ exordium capessant; ac in quonam præcipua earum essentia consistat; ut & quomodo effectus, symptomata, ac crises variæ inde progignantur. Quapropter variis ipsorum opinionibus rejectis, fundamentum descriptionis hujus morbi experientia & observationibus anatomicis recentiorum substruimus, statuendo, febrim castrensem contagiosam epidemiam esse inflammationem internam eandemque malignam; quæ in hac vel illa corporis parte aut viscere nidulando, spiritibusque vitales ac animales irritando, dissipando vel suffocando, brevi summam virium jacturam facit. De quo, ut alios jam medicos silentio prætereamus, videtis Thom. Bartholini historiar. anatomicar. centur. III. §. 68. & centur. V. §. 4. Ut & excellentissimi Theoph. Boneti Sepulcretum, loco de febribus ardentibus ac malignis; pariter quoque Adriani Spigelii credo dignum opus de hemitritico, antea citatum, aliis hæc vice omittis.

Malignitatis ac virulentæ qualitatis signa ex variabili hujus affectus indole desumuntur: quod morbi proximi pristinae sanitati sæpissime restituantur: cum ex adverso hi, in quibus optima crisco signa apparuerit, derepente animam exhalarint. Et quoniam tam fallaci, ac occulto modo hic morbus interdum sævire solet; ideo summa hic satisque attentata medici prudentia requiritur, quo veram gravissimi hujus affectus indolem genuinamque eandem curandi rationem perspicaci mente indagare possit.

CAPUT III. De hujus morbi foco seu sede.

SI veterum medicorum sententiæ adstipulari desideremus, firmiter credendum nobis esset, in morbo nunc describendo cor primario ægritudinæ laborare, ac ipso facto pati: qui verò nostris temporibus focum seu sedem malignarum februm ex-

actus

acutius disquirere solliciti sunt, longè alia ratione, uti supra jam indicavimus, *essentiam ac causas* earum manifestas fieri, percipient; quæ ex sequentibus palam fient. Quibus in *locis aut partibus* corporis humani affectus hic sedem suam figere solet, omni Medico, ægrum pristinae iterum sanitati restituere contendenti, quammaxime scitu necessarium est: siquidem *symptomata* pro subjectorum diversitate multum à se invicem differre, huicque gravius, illum verò mitius affligere, quotidianis observationibus constat: unde *sedem atque causam proximam* hujus affectus apud cunctos & singulos non in una, sed *diversis* humani corporis partibus aut visceribus, sicuti ex sequentibus palam fiet, delitescere asserimus.

Potissimi hoc morbo laborantes in *ventriculo*, ac ejusdem nunc *superiori*, nunc *inferiori orificio*, interdum etiam *externe* circa *arteriarum gastricarum expansiones* maligna hac inflammationeprehenduntur: quare iisdem sæpe sæpius *cardialgia gravis*, *vomitus enormes*, *ciborum fastidium*, *sive intensissima*, *ardorque ventriculi molestissimus* conjuncta sunt.

In aliis nunc *tenuia* nunc *crassa intestina* virulentâ hac inflammatione corriguntur: sive *bilis* aut *succus pancreaticus* p. n. constitutus concurrat; vel etiam proxime *colluvies bilescens* è *ventriculo*, aut *lympha vitriata* è *glandulis intestinalium* admisceantur; sive horum nil fiat, perinde est: unde *ferocissimi dolores colici* & *tormina* gravissima exoriantur. Si *calor humores colliquefcent* adsit, *fibraque intestinalium* inde vellicentur, & ad excretionem continuo stimulentur, *frequentes diarrhæe*; si verò *blenna intestinalium liquefacta* ac *aciditatem vasa corrodentem* nata sit, *dysenteria* excitantur; & quotiescunque à *corrodente* hoc *veneno intestinalium tenuia* motibus *spasmodicis* torqueantur, *contumacior alvi suppressio* & *inflationes ventris* acerbæ, *tympaniten* æmulantes, imo denique *gangrana* aut *sphacelus* iisdem subsequuntur: præsertim verò si ægri modò ante primum *morbi insultum*, vel ipso durante *irritantibus* haud necessariis ac *inflammantibus purgationibus*, *diris vomitionibus*, *acrioribus clysteribus* & *tenerrimæ cutis decorticationibus*, à medicorum *privigniis* vexati fuerint. Hodiernis enim temporibus magna adhuc medicorum cohors reperitur, qui, nullum morbum, quocunque etiam nomine veniat, absque prævia *purgatione* aut *venesectione* curari posse, firmiter credunt; quod ipso opere quotidie confirmant.

Nonnunquam *mesenterium*, nonnunquam *pancreas*, nonnunquam ipsum *omentum* recensito modo *inflammantur*: queis in casibus nunc *astus*, nunc *horrores* aut *rigores* alternatim, utut sine notabili dolore, corporis interanea pervagantur; excepto quòd in *mesenterii inflammatione* dolores retro circa *dorsum* sese sistant, & inde per *spinam* ad *scapulas* usque & *axillas* penetrent. De *pancreate Wirungii*, ejusdemque usu nuper demum excellentissimus *Job. Conradus Brunner M. D. Dieffenhof.* celeberrimi nostri *Wepferi* gener carissimus, affinis & amicus meus singularis, doctissimam *exercitationem* Amstelodami impressam posteritati sacram esse voluit: in qua benevolus lector hujus visceris naturam ac constitutionem è multis experimentis ab auctore consignatis intelligere potest, quem hac vice eò remittimus.

Pectus quoque ac *pulmones* hac inflammatione *scædari* sæpiissime contingit: hinc *citatio*, in-

terdum & *difficilior respiratio*, *tussis perpetua*, & ubi hæc læsio ad *costas* usque prorepserit, *dolor lateris pungens* eandem consequitur; ægri quandoque de *gravissimo pondere pectus* eorundem *premente* conqueruntur. Est enim hic casus, licet haud crebrò à Medicis animadvertatur, fere omnium periculosissimus; cui ut plurimum, nisi cita medicatione per *expectorantia* seu *bechica* succurramus, *puris collectio* super *diaphragmate* seu *empyema*, aut *hydrope pectoris* succedit.

Quandoque etiam observavimus, hanc *inflammationem* in ipsam *vasorum spermaticorum thecam*, ut & in *testiculos* virorum, ac mulierum *congeriem ovorum* sese insinuasse, unde *testes* in magnitudinem capitis infantilis excreverunt: quæ in viris facile oculorum obtundi se sinit, apud sequiorem verò sexum in dextro aut sinistro hypogastrii latere tactu explorari poterit. Quò major enim *inflammatio testiculorum* cum tumore fuerit, eò magis secundum *thecam vasorum spermaticorum* longitudinem *conjuncti dolores* ad *venes* usque intus sese expandent. Quemadmodum in *furere uterino* seu *insano mulierum amore*, queiscum mares nec concubare volunt, nec audent, *acidior irritabilisque humor testis* estrundem, aut *rectius ovorum fasciculos* ita exagitat, ut illic nonnunquam *inflammationes* contrahantur; unde in tantam insaniam incidunt. Hujus mali exemplum nuper nobis *procedæ* ætatis puella exhibuit. Existimo itaque, quotiescunque harum partium *inflammationes*, *febris maligna* affligente, proveniunt, illas tunc temporis quoque in tantam insaniam ac *furorem* abripi. Verùm in viris *partium generationis infervientium inflammationes*, ac inde suborti *tumores*, juvenes maxime vexantes, sæpiissime finita jam *febris maligna*, aut in ejusdem declinatione saltem, ab uberiori ac intempestiva *nutritione* sese conspiciendos præbent; quos præsertim *externæ crurum erysipelas* comitari solet. Quibus de affectibus duo exempla notatu dignissima memini, mihi praxin medicam exercenti olim obviam fuisse facta; utrobique tamen, auxiliante Deo, ægrotantes remediis ac consiliis nostris feliciter & absque ullo sanitatis detrimento inde liberati fuerunt.

Quòd si *inflammatio dicta collum*, *os* & *asperam arteriam* petat, plerumque *anginam*, quas subinde ad *ventriculum* usque descendit, excitat: hoc in casu jam *uvula* cum *tonsillis* mirum in modum intumescit; jam *lingua* cum subjacentibus *glandulis* in tantam magnitudinem elevatur, ut eidem vix amplius lat spatium in ore supersit: quin, ceu in canibus anhelantibus accidit, extus propendeat. Imo ægri in *cinanche* labiis mirum in modum hiantibus [dum *lingua* ab interna quoque *inflammatione* quasi *tofta* & rigida extra dentes porrecta est] *aura* refrigerationem ad intolerabilem æstum mitigandum captare contendunt.

Si *faucium* ac *oesophagi summus ardor* profundiores *radices* egerit, ægrotantes, quod ad interiora, se totos igne fartos esse credunt, & quoties vel tantillum *acidiusculi* aut *salsi* quid intra corpus assumpserunt, *prunas* se deglutiisse existimant. *Tumor sub lingua propullulans ranula* dictus, *synanchen* vel *osis* ac *faucium inflammationes* comitans,

comitans, ad hanc etiam classem merito refertur; quamvis sint, qui *viscidam, mucosam, ac gelatam* biennam tantummodo in illo contentam esse opinentur; tamen ego huiusmodi tumorem in verum *abscessum* maturasse vidi, *conspicuis, ura, ac faucibus* pariter à phlegmone occupatis: qui nihilominus divina assistente clementia secuta adhibendo remedia, feliciter à me sublatus fuit. Huic *ranula* non absimilis illa *luet*, quæ aliquot abhinc annis pecora pessime infestabat, ac *suppurato in glandulis sub lingua* succerere sese exhibebat: & nisi ab initio remedia talia *ulcus detegentia* adhiberentur, lingua postliminio ab hoc *veneno corrosa* exciderat, unde tandem infectum pecus necatum fuit. De quo diro *abscessu* prudentiores iudicabant, quoddam *veneniferorum insectorum* genus ova sua primo statim *vere*, deciduo melli acris in *viride pabulum*, à jumentis postea manducatum, deposuisse; *exilia* verò hæc ova saliva mox ope in repentes *vermiculos* excreta glandulis sub lingua *adhæsisse*; quæ dein à virulentis horum *infectorum moribus* excelsè suppurant, atque in *abscessum* mali moris abierunt.

Hæc *inflammatio*, quando ad caput usque ascendit, *crassaque cerebri membrana exteriori* sese innotat, *dolorum capitis insensibiliorum* & inde secutura *phrenitis* auctor existit: si verò in hac *dura meninge* inflammatio latius extenditur, ita ut fere ne gutta quidem sanguinis per cerebri *antra* feratur, *lethargum* alioque *soporosus affectus* attonito morbo haud absimiles exitioque plenos omnino inducit: quod ex *perpetua dormiendi necessitudine, sensuum externorum privatione*, atque nunc hujus, nunc aliterius, vel etiam utriusque simul lateris *paralysi* cognoscitur: imò, si quis dextero vel sinistro *oculo* candelam propius admoveat, is *pupillam* in latere affecto se non amplius contrahere, sed (quod lateris illius jam emortui signum est evidentissimum) *inmotam ac plane dilatam* permanere, observabit.

Ubi *inflammatio* huiusmodi in ipsum cerebrum, vel ulterius in ipsomet *nervorum exortus* ac *propagationes* penetravit, effrumque hocce *venenum vehiculo spirituum animalium* sese impedit, omnis *sanæ motionisque* corporis & animi in confusionem rapiuntur: unde *deliri sermones* continui, *ridicula habitus mutationes* & *artuum insolita jactationes*, tandemque *vesania* aut *phrenitis* aliàs facis ab hac *agritudine* afflictos excarnificare solent; & si apud eosdem *ingens mæstitia*, vel *insperatus ante morbi invasum pavor* præcesserit: aut ex *adverso iracundiâ* tunc vehementiori exarserint; ex quibus *perveris animi motibus* animales spiritus in *functionibus* suis ultra modum irritantur, haud ferendum in *ventriculo ardorem*, inflammationis comitem concitant. Hocque *delirio phrenitideque* exagitati agrotantes quàm facillime à sana ratione in *extremam desperationem* desciscunt, quo in statu misero prehenso se jam à *furiis ac oris flammis* torqueri fingunt: unde sibimet ipsis vim inferre sæpius tentant, de *anxiæ*, vitæ dolorisque *finem* facturi, solliciti; quos nunquam solos relinquamus, sed eosdem tam interdiu, quàm noctu, ne semet ipsos aut ex alio præcipitent, jugulent, aut instrumento quocunque interficiant, in virorum aliquot robustiorum *custodiam* concedamus. Memini enim me unum atque alterum horum *tragicorum exemplorum* ipsimet oculis meis *perspexisse*: ubi nempe delirans quidam æger sibimet ipsi *venam* secaturus, *cultro* brachii sinum, rapæ instar, *fodiendo*, omnes illic *nervos, arterias ac venas*, & pone palmam omnia *vasa ac tendones* transversim *dissecabat*. Alius *collum* circumcirca *innumeris furcillæ bicornis* icibus lædens, à *secunda ædium contignatione* in *areolam* semet ipsum præcipitem dabat: qui tempore tunc *brumali* per noctem *illico* prostratus, *frigore* periit. Qui-

Tom. II.

dam alius *delirio febrili* vexatus proprium *abdomen* cultro aperiebat, *omentum* extraherebat, ac *intestina* vehementer *dissecissa*, tanquam *inutilia* eximere conabatur, *cujus tamen vita* adhuc per aliquot dies durabat. Hæc omnia à *negligenti ægrotum cura* contigerant: autamen illa *infortunia* apud ægros *delirio* laborantes *diligenti custodia* averti quocumque. Quotiescunque autem *venenifera* hujus morbi *spicula* in ipsos *nervos* circa *eorundem exortum*, aut in *extremis* horum *expansiones* intrusa sint, ad tantam *ceræ ferociam ac inquietudinem* unâ cum *contentis spiritibus animalibus* adiguntur, ut *varii ac terribiles* exinde *motus spastici*, qui præsentibus sæpe *terrorem* incutiunt, erumpant.

Tandem *morbus* hic pluries in *cute* sedem ac *vestigia* sua *fixisse* creditur: quando videlicet in *artibus* aliisve *locis erysipelas* forisfecus apparet; aut è *cute rubicunda, ex atro purpurea, vel nigra*, *pulchrum* moribus non absimiles *macula* sparsim *prorepunt*; si quoque *pustula* variolarum instar, *carbunculi* seu *anthraces, bubones, paroides & aphthæ* illic *conspiciuntur*, *mialum* non ita *periculosum* esse multi opinantur, ac si hoc *venenum ope spirituum* & inde *dependentium virium* à corde & *intericis* ad *extrema usque corporis* propulsum sit; quod de illo *dumtaxat erysipelate*, de illis tantum *maculis* quæ ad *perfectam maturitatem* perducuntur, *insuperque* ægur circa *præcordia* se melius habere, *viresque* resumere incipit, nec non *mentis compos*, qui prius *delirasset*, sit, intelligendum est: aliàs *ejusmodi exanthemata, pustula* aut *bubones* modò recentis *signis bonis* destituti, *experientia teste*, magnam hujus *virulentie* copiam adhuc in *corpore* latentare *indicio* erunt, vel *maculas* similes, prout *exterius* in *conspicuum* veniunt, etiam *interne* in *ventriculo, intestinis, pulmonibus* aliisque *viceribus* *foveri* nobis significant: quas illic *delitescere animi deliquia, virumque dejectus* summi, unâ cum *præcordiorum anxietatibus* *conjunctis* abunde testantur.

Cuncta hæc *signa*, cum *labore* ac *summa virium* perditione *prorumpentia*, *maximam symptomatoni* ferociam indicant: quæ tamen *plerumque funesto* exitu *terminantur*: *isdemque demensiam atque delirium* ad*jungenda* esse censemus.

Denique *cenfuram* nostram haud *effugere* poterunt etiam *istæ inflammationes*, quæ aliàs *ipsummet hepar, lienem ac renes* afficere sunt *immoere*. Quocirca *nomi ardor* quidam cum *rubore cutis*, aut *dolor pungens* in *alterutro hypochondrio* mox *sub costis* *notis* sentia *ur, easque regio* ad *tactum* dura existat, *diligenter attendendum*; hocque ita se habente, vel *hepar, vel lienem* ab hoc *veneno inflammatum* esse, præferim quando *intestinum colon*, reliquumque *abdomen* à *flatibus* liberum est, non *dubitandum*: in *reum autem inflammatione* *ardor* iste *dorsi* *regionem* ipsomet *renes* *subtendentem*, nec non *latitudinem lumborum* sollicitat; *cujus affectus signum pathognomicum* *difficilior ac vehementius* *adurens urinam* *expellendi* *consuetudo* exhibebit.

CAPUT IV. De Febrium castrensiū malignarum differentia ab aliis quibuscunque febribus, ac ipsa peste.

Negari haud potest, medicos in hunc fere diem *varias de febrium natura ac proprietatibus* *fovisse sententias*, unde *discentes* magis *confundebantur*, quàm *v. erudiebantur*: quorum *opiniones*, *experientia ac ratione* *destitutæ*, *ægris* ut *plurimum* *funestæ* fuerunt. In *præsentia* igitur *rerum*, hoc *negotium* *diligentius*, ut & *veritati* magis *conveniret*,

Yy

dis

disquirere, sententiamque nostram de febrium divisione, ac in quibusnam inter se conveniant, vel differant, exponere necessarium duximus.

Quamvis omnes illi affectus, qui febrium nomen aut inflammationis titulum sustinent, primo producendi modo conveniant; dum nullus eorundem absque subitanea, aut etiam temporis successu tota sanguinis ac lymphæ in partibus stagnatione formetur: unde necessarid hi succi in perenni suo ac per omnia vasa circumfluo motu plurimum impediuntur: qui retenti obstructions intra arteriarum oscula, ac excreantes tubulos, aut inflammationes varicosas pariunt, sive sanguis in arteriarum ramificulis diverticula quærat, sive per diapedesin tenuior ejus pars per summe distentos hosce canales transfuderet, aut subinde ab acrimonia appellentis fluidi erosa vascula cruorem in vicinas partes effundant. Quæ omnia contingunt, sive causa ipsis vasibus inhæreat, sive constrictio ad extus a rebus frigidis, aut acrioribus spiculis humorum corruptorum aut virulentorum circa eadem oscula ac tubulos fiat; quo minus sanguis ac lymphæ cursum suum absque obstaculo continuare possit: his enim interceptis & genus venosum plurimo laudabili sanguine spoliatur, & humores retro stagnantes corrupti ac putrescere incipiunt, & multivariis aliis affectibus ansam præbent; unde sudores symptomatici ac frididi, varia exanthemata, pluresve corruptorum succorum immodicæ exundationes ortum suum trahunt, quæ vulgò fermentescendi, ebullendi, aut effervescenti actui, humoribus proprio, ab aliis viris celeberrimis adscribitur.

Tamen multivariam quoque febres inter se differre ab experientia rerum magistra evinci possit, si nostra tractandi ratio id hic exposceret; cum hæc ad cujusvis febris examen spectet: quemadmodum olim febrium omnium differentias jam aliquoties pro lectione diversis medicæ artis alumnis, tanquam hypothesin proposuimus.

Existimamus enim omnes febrium species tam pro diversitate causarum, quam etiam pro vario agendi modo, loco ac tempore, si non secundum essentiam, pluribus saltem accidentibus à se invicem distare: hinc easdem in quatuor primarias classes distribuere voluimus; differentiarumque hæc communiter à diversitate ipsarum causarum, earundemque vario agendi modo, ac morbi foco desumuntur.

I. Ab obstructione sanguinis in arteriarum osculis, ac lymphæ in glandulis miliaris cum, vel sine superveniente inflammatione, facta; cui haud diu persistens glandularum, ac tubulorum, in gula, ventriculo, ac intestinis, intextorum obstructio annumeratur.

II. A pertinaci obstructione glandularum, tubulorum excreantium, ac ductuum aquosorum dispersorum in ventriculo, pancreate, intestinis, mesenterio aliisque visceribus, ad chylum constituendum, eundemque perficiendum atque diluendum; quamque tamen nulla harum partium affectarum inflammatio comitatur.

III. Ab obstructione ac constrictione minorum arteriarum appensorum osculorum, unde sanguis retro eadem stagnat, ejusdemque circuitus impeditur, ac vaticosa ejusmodi partibus excitatur inflammatio; ita ut ab hac sanguinis remora necessarid humorum ita dictus putror ac corruptio subsequi, atque connexio diversarum earundem particularum disjungi ac dissolvi debeat.

IV. A viscerum, aliarumve nobiliorum partium obstructione, unde puris collectiones & latentia ulcera seu abscessus ac vomice ortum suum ducunt.

I. Quotiescunque igitur accidit, ut ab aère externo frigido, aqua frigida, vel ab assumtis actu aut

potentia saltem frigidis, quocunque nempe potu gelido, acetariis, crudis ac horais fructibus, lacte aliisque chylum viscidum, feculentum ac admodum ineptum reddentibus veluti causis solummodo procatarticiis, aliisve evidentibus externis, humores dictis rebus objecti, sanguis scilicet ac lymphæ in arteriis capillaceis ac glandulis miliaris subito congelentur, ac ad motum ineptiores reddantur: sive id in corporis ambitu, in ipsa cute, ejusve minimis glandulis intertextis eveniat; sive circa humani cylindri axem, in gula nempe, ventriculo ac intestinis id fiat, ubi pariter plurimi arteriarum ramusculi, complures tubuli ac glandulæ excreantes dispersæ sunt. Imo & infinita obliqua lactium oscula per intestina disseminantur, quæ omnia in debitis suis functionibus à prædictis causis manifestam eclipsin pati possunt: ita vel ad tempus eorum actiones propter humorum subitanam oppilationem aboliuntur, aut plurimum minuantur; vel ex adverso nimium augeantur. Hæc perspicui possunt in sudoribus, hamorrhagiis, vomitibus ac alvi profluvio, exanthematibus, erysipelate & similibus, febres vel solventibus, vel subinde earundem ferociam augmentibus. Nam omnes hi succi, ob perpetuum novi sanguinis per arterias appulsum, tandem ulterius protrusi, vel per tubulos glandularumque cui intertextas fortius expulsi, ut antiquam sedem omnino deserant, sudorem criticum; vel ex tubulis ac glandulis in gula, ventriculo, ac intestinis dispersis ubertim affluentes vomitum aut profluvia alvi cum morbi expulsiōne excitant; aut obstructis adhuc osculis arteriarum propter dictum perpetuum novi sanguinis appulsum ramusculi arteriarum à sanguinis copia admodum distenduntur, unde varia sunt inflammationes; vel à tenuiori & acriori per diapedesin ex nimium distentis arteriis transfudante sanguine erysipelas haud diu perseverans progignitur; per diæresin vero effulso sanguine hamorrhagia, exanthemata atque purpura ortum habent, vel si in glandulis sive majoribus sive minoribus lymphæ cruditate aut acrimonia peccans congeratur, & per diæresin extra sua vasa unà cum sanguine erumpat, producuntur subinde bubones, phygella, parosides, phymata, furunculi, phlyctæna, epinthydes & plures aliæ cutis pustula ac exanthemata: quibus plerumque vel febris præcessit, vel adhuc conjuncta est.

Et quia hujusmodi febres plerumque cum insigni horrore aut etiam manifesto rigore sese produnt, opinamur eundem excitari, cum sanguis in osculis ac vasibus arteriarum capillaceis congelatus, aut crudior, viscidior, penitusve concreta lymphæ in glandulis hærens, tandem ulterius in venas propelluntur: unde utervis motu coactus simul in transitu nervorum illic protensas ac extantes fibras, ob horum liquorum hostile ac peregrinum acidum etiam frigore respse præditum, aliquatenus vellicare ac spicula sua intrudere solet; à quo irritamine universum systema nervorum, maxime verò spiritus animales in iisdem contenti, in consensum afflictarum partium rapiuntur, ut etiam totum corpus inde contremiscere incipiat, cui phænomeno nos rigoris seu motus hujus tremebundi causas adscribimus; horret autem à mitiori vellicatione generatur.

Post rigorem sæpe sæpius calor ipsum tactum feriens supervenire consuescit; caloremque sudor excipit, qui signum nobis præbet, materiam hanc jam fere esse subactam; & dum hic sudor rite succedit, ac cum euphoria viriumque manifesta refectione est, indicat causam proximam seu febris materiam & ex antiqua sua sede penitus protrusam, & sanguini iterum commixtam omnino deflagratam, ac solutam esse: qui naturæ conatus certe superfluum h.

tum à reliquo sanguine præcipitat ac separat.

Ad hanc classem ergo referuntur omnes febres ephemeræ sive unius, sive plurium dierum; synochi simplices, licet inter continentes recensentur; quod & causus seu febris ardens pertinet, qui ab aliis synochis in hoc unice differt, quod horum ægrotantium sanguis sulfureis seu oleosis particulis magis scateat, & ob prædictam liberiorem ejusdem circuitum ab obstructis arteriarum osculis major bullitus seu sanguinis ita dictum incendium exoritur. Quod non eo interpretandum est, ac si cum veteribus statuerem, sanguinem in corde prius accensum fuisse: cum frustrata in minimis vasis determinatio motus sanguinis ac lymphæ, perpetuusque novus purpurei laticis appulsus sufficiat ad hoc phænomenon explicandum. Quare non recto, sed obliquo adactus cursu sanguis quaquaversum diverticula quaerendo modò hos, modò illos febrium effectus producit, uti ex jam allatis abunde constat.

Nec erysipelata, ubicunque exterius prorumpant, nullam ad aliam locari queant classem, quam ad primam hanc; quia plerumque a solis causis procatarticiis, licet verè partium externarum inflammationes sint, neque ulla diuturna interna causa conjungatur, producuntur: quibus inflammationibus febres ephemeræ semper associantur; quò etiam referuntur tumores supra expositi; itemque herpes seu ignis sacer, erysipelas capitis, faciei ac artuum: ut & omnes reliquæ externa inflammationes benigniores, quæ cum vel sine abscessibus in apricum proferuntur.

II. Ad hanc secundam classem referri possunt omnes febres intermittentes sive simplices, duplices, triplices, aut magis composita sint, sive citius aut tardius recurrant; imò exquisita vel spuria sive aliis peregrinis humoribus sociatæ animadvertantur.

Interea tamen nulla particularis observatio me fallat, ut credam harum febrium focum & in eodem contentam causam proximam in singulari aliquo viscere aut parte corporis tantum delitescere, quemadmodum solertissimus Regnerus de Graef celeberrimo Sylvio tacite annuente ceosuit, pancreas esse sedem unicam febrium intermittensium, cujus obstructi ductus differentias ac periodos harum febrium determinant: quam sententiam in eleganti tractatu de succi pancreatis natura & usu pluribus exposuit; cui tamen ad stipulari haud possumus, quia infinitæ aliæ observationes ex anatome corporis humani petite satis evincunt, modò hoc, modò aliud viscus, interdum glandulas lymfam secernentes, imò ipsosmet lymfa ductus materiam febrium, ad intermittentes producendas, continere posse: ex quarum tamen partium numero dictum pancreas eo modo affectum haud exclusum volo. Maximè verò ego simul accusarem tubulos glandulasque in ventriculo ac intestinis dispersas, pertinaciter à lentore lymfa obstructas, aut tubulos ac venas lacteas à viscidioribus ac crudioribus chylo infartas; vel etiam lymfam ad motum ineptam in mesera glandulis ac ductibus aqueis stagnantem. Rationes enim haud contempnendæ, quibus assensum perhibeo, probant materiam febrium intermittensium quarumcumque esse lymfam seu sanguinis serum ab acido aliquo adventitio inquinatum ac quasi congelatum, quæ in memoratis partibus, tanquam in sede sua, tandem delitescit, donec vel juxta regulas ipsius sanguinis motus in se redeuntis (operam simul ferentibus spiritibus animalibus in extremos nervorum furculos pernicii flumine penetrantibus) è cubili suo iterum expellatur; vel o corpore protus secernatur; vel in ipsam sanguinem reorbeat, eidemque commisceatur: unde mox rigor, ac dein calor, & tandem sudor; si à nulla re externa impediatur, haud ab simili modo, ut antea differimus, succedit.

Tom. II.

Omnes qui temperamento sunt melancholico seu lymfam ac sanguinem acidiorum fixum continent, ut & scelerioribus, tunc veneta, atque mulierculæ hysterica passione laborantes, quorum universus sanguis pariter plerumque acido contaminatur (ita ut interdum acidum illud tam diu in corpore digeratur ac exasperetur, donec in chalcantibi naturam degeneret, unde majorem lentorem lymfa nanciscitur & ad motum inobediens sit) quartana recensito modo ortæ, præ aliis sunt obnoxii.

Causa proxima tertianam efficiens, dicta hæc, aliquo modo mitior ac limpidior est; & huic materiæ febris quotidiana adhuc lubricior, & ad motum proclivior existit, ita ut tam hæc, quam illa, intentionis gradibus saltem inter se differant: si verò cum lymfa, quo modo in statu secundum naturam constituta est, comparetur, plurimis adhuc & cruditatibus, & lentoris, acorisque vitis easdem laborare comperimus, quibus sanior nullo modo inquinata est. Attamen una febris intermittens ab alia ejusdem speciei plurimis adhuc aliis modis differt, ita ut una in hoc homine exquisitior sit, quam in alio; pluresque harum intermittentium insigni rigore paroxysmos prodere soleant, dum aliæ levi percepto horrore anxietates admodum molestas cum calore satis mordaci ostendant: quæ nonnunquam & leviori prorumpunt percepto tempore.

III. Ad hanc classem verò spectant omnes febres malignæ pestilentes, imò & ipsa pestis; ut & aliæ inflammationes, phrenitis nempe, lethargus, pleuritis, peripneumonia, cholera, dysenteria, diarrhœa biliosa, varioli, morbilli, purpura, seu maculosa febres. Hamitritæus quoque jure merito associatur febribus malignis, quia vera partium internarum, præsertim verò ventriculi inflammatio existit, uti id celeberrimus Patavinus Professor Adrianus Spigelius libro de semitertiana plurimis experimentis comprobavit. Huc quoque locandæ veniunt quotidiana, tertiana, quartana continua dictæ, de quibus Franc. Moravi egit libello de febribus malignis continuis paroxysmantes. Nec aliud pertinent febris leipyræ, etodes, typhodes, ac epiala, & quocunque tandem nomine à veteribus indigata fuerint. In dictis enim febribus omnibus observare est, inflammationem partium internarum, & quandoque etiam externarum strictim hæc febres malignas constituere, quæ in plurimis vel à naturæ robore sponte dissolvitur; aut in aliquibus modò citius, modò tardius in gangranam aut sphacelum fatiscit. Autumo enim communiores malignas ab exquisita partium inflammatione orti; in pestilentibus autem, & iis, quæ hominem brevius confodiunt, inflammationem mox in gangranam mutari; in ipsa autem peste & quæ omnium ciussimè ægrum è medio tollit sphacelum ipsam huic tragœdiæ colophonem imponere. Nec impossibile est naturæ conatibus, in quibus perpetui liquidorum motus intestini fiunt, quin venenum aliquod efficacissimum, & quæ sale volatili summe caustico ac irritante constans, partibus viventibus sese infuset, & easdem inficiat, recessusque tres gradus lædendi brevissimo tempore absolvat: ita ut id, quod hæc hora inflammatum simpliciter visum sit, interposito aliquot horarum spatio jam in gangranam abiisse animadvertatur; cui mox sphacelum ipse seu summa partium corruptio succedat.

Quamdiu igitur morbus, de quo nunc sermo est, solitos medicamentis limites non transgreditur, viros dictum in omnibus ac singulis supra recensitis partibus simul ferociam suam haud exercebit, sicuti si opus foret, multiplici experientia freti testari possemus; quotiescunque autem inflammationes & intensiori gradu, & in pluribus corporis humani viventis visceribus simul hospitantur, vix capio, quomodo e-

justi modi lues à vera & genuina pestilentia discerni debeat; præsertim si epidemias malignasque hujus commatis inflammationes eis paucos dies *sphaselus* abhinc propediem cita mors subsequeretur. Verum quia nunc unam, nunc duas tantum, quandoque, licet rarius, plures partes in febribus castrensis mali moris infectari, è solerti sæpiusque reperita cadaverum sectione, edocemur, easdem à dira pestilitatis labe omnino distinguimus: febres enim maligna, de quibus hic agimus, adeo protervæ atque perniciosæ indolis non sunt, tamque crudelia symptomata, sicuti pestis, nunquam habent conjuncta; sique hæc evenirent, quin talem affectum pestem nuncupemus, vix quicquam obstabit: quamquam ad utrumvis malum profligandum virtute penitus convenientia sæpius adhibeantur remedia, præsertim ubi febris nostra ad summum malignitatis gradum evecta est.

At reliquæ febres continua omnes, quocumque nomine veniant, & quas in species dispescantur, quod ad operationes ac symptomata frequenter cum castrensis consentiunt, ita ut vix ullum utrimque intercedat discrimen; quas ob causas nullam febrem continuam inflammationis expertem esse, venerandus noster *Wepferus* toto orbe celeberrimus jam dudum pronuntiavit, iisdemque propterea nullo modo ob malignitatis metum fidendum esse, rectissime asseruit.

Quamvis castrensis, quod ad primam morbi acceptionem, tertianam intermittentem simplicem, infultibus aliquoties repetitis, subinde repræsentent; nihilominus verò mox manifesta malignitatis indicia, ob corporis ac humorum p. n. constitutionem, se se produnt, ut de vera hujus morbi agnitione haud amplius dubitandum sit: à pestilentibus tamen adhuc differunt, quo hæ à solo contagio externo foveri, propagari, ac conservari queant; quum reliquæ continua febres ab inflammatione productæ, malam corpori dispositionem, omniumque humorum cruditatem ac corruptionem, tanquam causam producentem habeant.

Nihilò secius tamen, quemadmodum nunc in antecedentibus ipsam pestem propter feritatem latissime per universum corpus serpentem à febribus epidemii castrensis sejunximus: ita hic pariter mitiores continuas omnes, seu continentes ab iisdem epidemii discernimus. Quod de illis tantummodo dictum volumus, quæ tam altis haud nituntur radicibus, quarumque causæ tantum perverfitatis apicem nondum attingere, ac in quibus spiritus, tam vitales, quam animales, unà cum robore naturæ convenienti ad virulentæ causæ è suo nido expulsionem sufficiunt.

Porro affectus, quem hic tractare suscepimus, à mitioribus continens in hoc differt, quòd in illo corpus plurimis adhuc crudis corruptisque humoribus, aliisve sordibus, à læsa concoctione provenientes, scateat, quæ hic illic hærentes minima vascula obstruunt ac inflammationes excitant; cum ex adverso continentes simplices sanguini transitum, propter vires præsentis, ac minorem liquorum lentorem, absque inflammatione post brevem, vel medioctrem sudorem, concedant. Ac præterea plerique spiritum in corpore humano latitantes à febre castrensi ita exhauriuntur aut supprimuntur, ut venenum hoc acidum & volatile (cujus ratio infra patebit) facile ulterius serpere, partibus corporis mollioribus profundius sese insinuare, easdem depascere, spiritusque omnes, vitales nempe atque animales, irritare ac in furorem agere valeat.

IV. Ad hanc classem tandem refero omnes febres hellicas olim sic dictas, eo quod mollior habitus totius corporis inde consumatur, febresque lentas ac rabificas; quæ omnes simul sumptæ nihil aliud sunt, quam signa manifesta *invenosum*, seu latentium vis-

cerum abscessuum, ac suppurati, ubi intus in corpore serum acidius p. n. stagnat ac putrescit, vel alias *pus* illic colligitur. Quare admonitos velim omnes Medicos, ne hæc febres juxta Barbarorum ac semidoctæ præteritorum seculorum turbæ placita tractare suscipiant, quia in investigandis harum febrium seu latentium abscessuum veris causis nimis socordes fuerunt: solis enim humectantibus ac refrigerantibus existimant iisdem mederi posse; cum tamen aperientia ac diaphoretica heic quam maxime requirantur: quibus itidem adjungantur ea, quæ acidum illud corrodens absorbent, precipitant ac invertunt. Luridæ enim ac emaciatae facies hoc modo ægrotantium testantur, non solum magnum in humoribus delitescere acorem, quem natura in ventriculo tantummodo innoxium, in aliis autem partibus non nisi cum valetudinis dispendio ferre potest: unde magnus *Helmontius* scienter dixit, omne acidum, excepto ventriculo, corpori esse inimicum, & internas partes ab illo consumi, abscessibusque domicilia parari; omnis enim dulcor conditioni ac indoli fluitantium liquorum corporis convenit; aut saltem sale quodam legato seu enixo medio, in quo spicula acida obtusa sunt, aut absconduntur, magno cum sanitatis emolumento, donati sint, oportet; sique inde aberrant, aut acore erodente laborant, iisdem humores convenientibus remediis ad dulcitatæ æquilibrium reducantur: quæ medicatio perficietur vel absorbendo acidum marginis aliisve glebæ, uti sunt bolus, terra signata, unicornu fossile, creta, agaricus petraeus, calces metallica, aliorumque fossilium, sicuti nempe diaphoreticum, cerusa antimonii, stomachicum Poterii, ac ejusdem antihellicum, bezoardicum solare, lunare, Martiale ac Joviale & similia; vel illud acidum precipitando per corallia, margaritas, earundemque conchas, & alia ostracodermata, crystallum, gemmas, chalybem & reliqua; vel invertendo illud per alcaia tam fixa, quam volatilia, sive salsa sint, sive insipida, ubi ex horum numero sunt omnes planta *vu'neraria*, sicuti bellis minor, numeralia, veronica, hypericum, hedera terrestris, ac plures aliæ; ex illorum vero censu veniunt salia ex cineribus harum plantarum confecta; imò nitrum sulphure, vel stibio crematum huc referuntur; nec non volatilia, ut sal cornu cervi, lumbricorum, viperarum, fuliginis, ac tartari volatilia, itemque spiritus urina, salis ammoniaci, cornu cervi; ut & omnes planta scelotyrbæ dicatæ, tam sale volatili acri oleosa, quam amaro fixo turgentes earumque spiritus, salia volatilia ac essentia spissata similiter etiam glutinantia sale vol. turgida, ut cornu cervi, cornu alces ejusdemque ungula, & inde confectum jusculatum gelatum.

Ex veterum hypothesibus febris hellica credita fuit subsistere posse absque ulla causa fervente seu humore peccante: quod tamen experientia teste, absurdissimum est. Quis enim unquam agnovit effectum alicujus rei absque sua causa? Multa etiam, quamprimum eorundem causæ detrahuntur, in duratione haud persistunt. Sic plurimorum morborum par est ratio: utpote qui latitante adhuc in corpore, aut partibus saltem affectis causa, minime subiguntur, quique ex adverso vix amplius affligere queunt, mox ac eorundem causæ debito modo ablatae, aut subactæ sunt. Hoc tamen notari debet, omnes hujusmodi febres primariò, tanquam causas procatarticas, agnoscere obstructions viscerum ac partium singulares, ubi vel sanguis vel lymphæ acido errante inquinata sensim congeritur; quod stalagma temporis successu in ulcerosum seu corrodens sero degenerat; ejus spicula, postquam sese glutinoso sero extricarunt, incipiunt partes vicinas sensim sensimque depascere; & cum nullam omnino viam illic se subducendi inveniunt, circumcirca acrimonia sua oscula

oscula arteriarum constringunt, levemque inflammationem faciunt, præsertim autem accedente uberiori sanguinis per arterias distributi apulsu, hæc febricula seu inflammaticula augetur; reliquam vero hujus corrupti laticis in genus venosum refovetur, ac iterum universo sanguini immiscetur; unde complura harum febrinum Symptomata ac morbi deducuntur.

CAPUT V. De februm epidemicarum castrensiu causis externis.

Um hætenus facis detexerimus, quid februm castrensiu nomine intelligendum sit? quinam sit eundem focus, ac in quibus cum aliis febris conveniant, qua etiam ratione ab iisdem differant? requiritur ut nos ad hujus morbi causas accingamus: quæ, ut in more positum est, in externas & internas dispescuntur. Externarum seu procatarrhicarum, fomitem pro hoc affectu sobministrantium, variae sunt, ut mox percipiemus: utpote quæ vel ab exu nocere valent, vel inra corpus assumuntur, ut cibus, potus nicotiana ac medicamenta; internarum causarum præcipue agnoscimus duas, antecedentem quippe in corpore existentem, & continuam seu proximam, quæ rectius materia hujus morbi diceretur. In hoc vero capite externas solummodo tractabimus; reliquias in sequentibus capitibus non omittis.

Externas causas, aut rectius, propositi hujus morbi fomites annumerantur sex res necessariae externa, absque quarum usu vita humana conservari haud potest; etiam si ad corporis essentiam non pertineant: utpote 1. aer. 2. cibus & potus. 3. motus & quietas. 4. somnus & vigilia. 5. excreta & retenta. 6. animi pathemata.

Quemadmodum extra aquam pisces vitam suam ætatum amittunt; ita nec homo, reliquis animalibus haud exceptis, absque aere ne momentum quidem temporis vitam producere potest: quum tenuis illa, fluida, ac spiritu plena congeries (quæ non tantum externam telluris superficiem circumdat, sed etiam ope desuper gravantis, & ipsi intermixtae materiae aetherae per omnia spatia, meatus ac interstitia telluris penetrat) cunctarum vitae functionum connexio ac vinculum sit; unde universa animalia nobiscum aëre sale volatili aethereo turgidum quolibet anheliu in se attrahere coguntur, qui in venam pulmonibus intextam intratus, ac imperceptibili modo sanguini unitus, eundem vegetiorem, spiritibus diuorem, ac ad motum aptiorem reddit: quod ad vitam nostram conservandam summe necessarium est. Quam ob causam nonnulli reconditum vitæ cibum in aëris recessibus contentum esse dixerunt. Hæc tamen omnia de puriori aëre dicta velim, quia agens tantum, nullo modo patiens elementum creditur; sicuti summe mobilis, ac subtilis caelestis materia à veteribus philosophis ignis vocata, pro agente solummodo habebatur causa. Aer autem putridus, putridus aut virulentis exhalationibus ac vaporibus inquinatus, inspirandoque in corpus attractus, universi sanguinis flumen sine dubio ita contaminat, ut sanitas magnum inde detrimentum capiat.

Præsertim vero omnia istiusmodi contagia aliis quoque causis conjuncta hæc describam: febrim malignam produunt; uti ex sequenti narratione omnia ordine exponentur.

Præ reliquis cunctis recensendis comperimus humidam, saturantem, nebulosam, ac mucidam aërem à stagnorum, paludum, lacuum ac lacunarum halitibus ascendentem valde noxium esse; sicuti omnia squa-

lore satentia ac nebulosa loca insaluberrima cunctisque febris progignendis apta nata sunt.

Pari modo cæni ac sordium per plateas à pluvia, nive, aliisque tempestatibus strata coluvies enormiter aërem contaminat; quæ, ni evertantur, putrorem contrahit; ideo in urbibus bene constitutis magistratus, salutem publicam quibusvis aliis rebus anteponeus, pro suavioritate, qua pollet, ineunte mox vere, & quamprimum glacies nivisque crustæ duriores in plateis, arcibus ac tectis liquefcere incipiunt, de evectu, hujusmodi tota hieme collectarum ac putrescentium sordium, prospicere, hæcque puridissima sterquilinia in plateis ædiumque arcibus minime tolerare debet; ne inde exhalans ac assurgens foetor atmosphæram inquinat, morbisque epidemicis ansa præbeat.

At quamvis equorum, boum, suum, ac hominum excrementa alvo egesta per se innoxia sint; utpote ex quibus egregia tam egenis, quam divitibus inservientia remedia parari possunt, quotiescunque vero eæ reliquo cum squalore, urina nempe, sluvie, intestinu animalium rejectantur, omnibusque rerum sordibus in plateis aut ædium fossis egesta in finetum excrefcant, necessariò foetorem putroremque contrahent, unde circumflans aer, ni crebriorem persilatum capiat, corrumpitur, in pagis autem ac villis, seu locis admodum persilabilibus, sterquilinia hæc sine notabili damno ferti queunt.

Haud absimili modo aëri labes inferitur, quando milites castra ponentes alvi coacta ex hominibus brutisque, ut & mactatorum pecorum cruorem cum interaneis, vel prælio caesorum cadavera inhumana linquunt, aut non ita procul à tabernaculis negligenter projiciunt: cum omnes hæc sordes profundius in foveam deturbari deberent, ne ambiens aer ullum inde foetorem contrahat, aut ulla contagione contaminetur; verum si quælibet merda, quam milites isti circa tentoria sua deponere solent, in palum mutaretur, monumentum exinde fieret, in quo nec Sarmatarum neque Thracum copiae contra eosdem quicquam tentare possent.

Thracici enim militis mundities ac prudentia laudibus merito extollenda est, qui tam in tentoriis suis, quam juxta eadem, ac etiam in ipsarum fossis castrensibus cloacas ad immunditiam corporis occultandam sub terra conditas, modò iisdem occasio sese offerat, habent: unde tam diu sani in castris suis vitam degunt; cum ex adverso squalentes ac sordidi lurcones varios morbos ob foetentem præ natibus aëra sustinere cogantur: ita ut illis sæpe sæpius magis cum fame, peste ac morbis, quam cum hoste dimicandum sit.

Omnibus cujusvis urbis incolis non solum gratum, sed & sanum esset, si pecorum ventres ac interanea, in incultissimo urbis loco, juxta profluentem, vel saltem propter fontem exinaniri ac purificari possent: certiores enim inde redderemus, aëra foetidum sordium cumularum ascendentibus exhalationibus vix amplius contaminari: etiam si non existimem, hujusmodi sacer, ex interaneis pecorum egestas, tot tantarumque calamitatum auctores existere posse; nihilominus tamen, quia plurimi homines eandem abhorrent, ideo frequentius ex urbe ejiciendas esse censeo.

Quemadmodum etiam apud nos fons intestinis evluenda dicatus, in pristinum suum locum, tanquam in cellissimam urbis partem repositus, & deinde exstructus, à teterrimo foetore nil detrimenti arcessit; quia exhalationes ex illic collectis sordibus erumpentes recta sursum tendunt, ac sine ullo damno in sublimitate aëris distribuuntur, quæ in decliviori urbis loco facilius in aedes penetrare, illicque contentum aëra inquinare possent. Quemadmodum è contraria parte Diogenis Cynici in pedes illud unguentum facibus

eiusdem nares feriebant, quam aliis, qui tantum caput eadem litura inungebant. Ex allatis forsitan rationibus etiam modò dictus fons eminentiorem situm obtinuit, quo vapores ex illic congesto fimo in alium protrusi à ventorum perflatu citius dissipentur. Imò latrina sinistra loco extructæ, ac spiraminibus necessariis destitutæ, integras quandoque ædes, & in his contentam aëra foetore suo spurcare solent.

Pluribus etiam in urbibus malus mos inolevit, ut, hominibus per plateas adhuc ambulantes, interdum istiusmodi sordes evehantur (qui tamen obscenus labor consultius noctu suscipi posset) & quod magis est, easdem mox in loca domiciliis vicina, aut prope mœnia, vel ubi cives frequentius obambulant, aut illac alias transire sæpius coguntur, palam abjicere haud verentur; quamvis multo commodius hæc recrementa in profluentem devehii potuissent.

Quilibet etiam carnifex, qui *brutorum cadavera inhumata* linquit, haud exiguum multam sufferre deberet; quia intolerabilis exinde emanans putor aëra valde inficere posset: aliàs teterrima huiusmodi cadavera in profundius flumen commodè projiciuntur.

Illud miror, olim adduci potuisse templorum custodes, qui valerudinis humane conservationem exactius novisse debuerunt, ut in aedibus sacris, atriis haud exceptis, locum sepulturæ dederint, arcaeque reponere concesserint: imò ex ipsis templorum pomariis cœmeteria consecerint: inde enim nil aliud expectandum erat, quam quod sæpissime factor teterrimus è cadaveribus illic sepultis exhalaret, cuius infectione plurimi illorum, qui hæc loca frequentabant, multivariis oppressi fuere morbis.

Ab hoc perverso sepeliendi ritu temporis successu tandem fundus in cœmeteriis, templa cingentibus, ita in altum excrevit, ut plurimis locis agri planities hæc tempestate ad ipsas fenestras usque ad clathros ascendat: omnesque jam, qui vel sacris præesse, vel iisdem saltem interesse cupiunt, per tot gradus illic descendere, quot olim factum adeundo fecere, adigantur: quas ob causas etiam ex hisce monumentis perpetuo vapores maligni spiritusque foedi odoris ubertim expelluntur, qui levi negotio in patentes adhuc poros, seu glandulas miliaris cuti substratas, prima luce è lecto ad sacra prope rantium, illapsi, sanguinique commixti multiplices pravæque corporis affectiones progignere possunt.

Sic quoque nonnunquam Romæ contingere solet, ut hi, qui singularis curiositatis gratia subterraneas collapsorum sepulcrorum speluncas intrant, à virulentis exhalationibus prehensi, antiquitatis desiderium vitæ dispendio luere, sæpissime cogantur.

Prisci è gentibus olim singulari rerum notitia cluebant, qui Deorum templa, ædesque sacras in sublimioribus locis ut plurimum exstruxere: quemadmodum splendidissimum templum Hierosolymitanum in colle, & Samaritanum in monte Garizim, aliis nunc omissis, condita fuere; de quibus diffusius egit *Joannes Baptistæ Villalpandus* in descriptione templi *Ezechielii*: nec non doctissimus *Jacobus Februa Leo Ebraeus* libro de exstructione templi *Hierosolymitani*: *Joannes Seldenus* in aureo de jure natura ac gentium juxta *Ebraeorum instituta* libro; nullo etiam modo absolutissima templi Hierosolymitani ichnographia, in Ducatus Wirtembergici vicariario *Sturgardiæ* asservata, hic recitanda est. Huc quoque referri possunt ea, quæ de hac re extant apud *Vitruvium* in *architectonicis* libr. 1. cap. 4. ac libr. III. cap. 1. At jam dudum *Lilius Gregorius Gyrardus Ferrariensis* sepulcreis, intra ac circum templa structis, dicam scripsit in libello de *viribus sepeliendi* cap. V. quem *Joannes Faes Lunenburgensis* luculentis annotationibus illustravit: utrobique enim diffusius de

hoc instituto agitur; quare benevolentem lectorem è ablegatum volumus.

Multæ interdum *evaporationes* ex ipsa terra in atmosphæram incumbentem à tremebunda terra, ab igne *subterraneo*, à montibus *sulfur flammæque* eructantibus, à fumantibus *cryptis*, à profundioribus detectis *specubus*, atque à virulentis immaturisque *metallorum fumis* assurgunt, quæ proxime circumfluum aëra vehementer inficere solent, ut plurimum ac valde perniciosorum affectuum causæ fiant.

Sidera verò, planetas, excepta Luna, atque cometas tam crinitos, quam barbaros veneniferos radios, aliosque putidos vapores emittere haud credimus, quia graviores istiusmodi corporum celestium particule è consueta sua operandi sphaera in tellurem ejici nequeunt, quicquid pro stabilienda hypothesi recepta ex adverso oblatret astrologorum vulgus: sententiam autem hanc non ideo respuimus, ac si cum *Aristotele* ejusque asseclis vastissimum aëthera, ac globos candentes circa umbilicum cujusvis vorticis sese volventes, seu stellas fixas omnis corruptionis ac interitus expertes statuere-

mus. Aër igitur, quotiescunque ex levissima quavis causa plures mutationes subit, diversarium etiam, & quidem quo magis à serenitate sua declinat, ac *seculentus* sit, èo graviorum in corpore humano quærimoniarum auctor existit, sub quo pariter *diversas tempestatum vicissitudines*, æstus nimios, frigus intensissimum, calum ultra quàm conducit *pluvium*, ac tempora *sicca aëvi canis* comprehendimus.

Hominum cœteri autem aër sit exitialis, quando hic, illic, *palustris*, *squalore* *feculentia* ac *nebulosa loca* perpetim incolere, aut quoties diutius *gurgustis*, *evagastulo*, *casis* vel *cubilibus situ mucoreve inquinatis* immorari coguntur: potissimum verò, ubi lectisternia vel omnino desunt, vel delassatis ac frigore fere confectis ipsorum membris fovendis non sufficiunt; vel quotiescunque è locis temperatioribus subito in summe æstuosa se recipiunt, revera vidæ corporis partes inde multum exhauriuntur, pinguesque liquefunt, quæ necessario toti machinæ desflagrationem minantur; vel si vicissim calidiorem locum deserendo, gelidiorem intempestivius perant, nil obstat, quin sudor jam in superficiem corporis propulsus sub cute vere crascescat, aut ad interiora retrudatur: experientiâ rerum magistrâ, *quaslibet subitaneas mutationes sanitati vim inferre*, comperitum est.

II. Alimonium tam quotidianum hominibus, quàm cæteris animalibus pro hac vita sustentanda summe necessarium esse, quotidiano rerum usu edocemur; quare etiam cogimur tam sæpe ejusdem delicias devorare, quia in illo contentum vitæ nectar tam levi negotio desflagrat ac consumitur: non tamen dubitamus, quin temperatus, statisque horis modice sumtus probæ notæ cibus ac potus ad tuendam sanitatem summe conducant. E contraria verò parte detestanda *luxuriâ* desuere, atque esculentis potulentisque *sine ordine*, *sine mensura*, *sine selectu se ingurgitare*, summe noxium est: præsertim tamen si *caro suilla recens*, nec rite salita aut sumo indurata, *pisces paludosos*, putridique nequissimi, ac reliquæ *carnes putrore corruptæ*, *cibi prapinquæ*, *placenta*, *artocœta*, *ova fetida* aut *butyro frixa* vel nimia quantitate, vel haud debito tempore ac hora assumuntur, si etiam absque *selecta vappa*, *vina pendula*, *ætate rancida*, *sulfuris fumo nimium inquinata*, ob immaturitatem *acerba*, pluribusque aliis modis corrupta, vel etiam *zythum recens*, adhuc *turbidum* & non bene fermentatum, aut *vetustum acescens*, aquasque *palustres* ac *quistas* non exiguis hauribus bibunt: *seculenti* namque ac *insalubres* ejusmodi potus totum sanguinem vitiosis, crudis,

dis, terrestribus ac limosis, imo quandoque virosis particulis inficiunt; unde æquabilis particularum textura motusque earundem intestinus pervertitur.

Quando milices cibos concoctu difficiles, aut multivarios qualitibus differentes, ut aqualiculi raptionem minicentur, simul liberalius ingerunt; & vicissim si iterum fame per aliquot dies fere enecti sunt, data mox occasione se totos cibis denuo insarciunt; quando & se plures ex istorum helluonum classe non solum tota die, sed & in seram usque noctem compositionibus, aliisque sordidæ gula illecebrâ irerunt; si insuper ex iisdem quidam debitum ordinem, & cibum sumendi tempus non observando, omnia esculenta ac potulenta, brutorum instar, abliguriunt: ab enormi enim hac ingluvie cruditates in variis visceribus congeruntur, ac vasa tam sanguinem, quam lympham ferentia nimium distenduntur, ut interdum rumpi soleant: & sicuti immaturum, aut jam invite corruptum vinum, nimia quantitate haustum, pleuritim ac peripneumoniam facile accessit: ita quoque frumenta pluviosâ tempestate collecta, vel ab insectorum examinibus carceratum ova sua deponentibus depravata, & in panem excocta, magnam sanitati vim inferre posse, luce meridiana clarius est: haud minus in vituperationem veniunt illi, qui absinthium, vel vinum adustum quotidie, mox summo mane jejuno ventre, integris scyphis, imo integris congiis hauriunt. De vini abusu legi meretur celeberrimi Philip. Jac. Sachsii à Levenheim *Ampelographia*; de noxa aquæ palustris egit *Columella de re rustica* libr. I. cap. 5. vitium voracitatis ac temulentia reprehendit *Leonardus Lessius S. J. Theologus in hygiastico*; nec non *Ludovicus Cornarius* in dissertatione de vita sobria commoda. *Gregorius Horstius* in tractatu de sanitate tuenda, ac ex hodiernis incomparabilis *Helmontii* sequacibus celeberrimus *Engelbertus Holstehofius* de hominis vita brevi ac longa: quæ scripta digna censo, ut à cunctis tam sobrietatem amantibus, quam avidis helluonibus legantur, atque valetudinis præcepta in iisdem expressa probe observentur.

Hæc etiam abusus tabaci pertinet, cujus herbæ accensæ succus creber efficit, ut philocapni perpetuo fatigentur *ptyalismo*, probos etiam ex corpore humores instar rivuli perennis emulgentes, unde singulari macie, et gravissimo satore, animique torpore ac temulentia fere continua laborant: quæ virulentia plantæ hujus fumos ore attractos pollere ipsa testis est quotidiana experientia, ac celebrium auctorum scriptis confirmatur: præterea quoque suffisio hæc tantum sensus in ventriculo stuporem acciere solet, ut istis fellatoribus appetentiam cibi, nonnunquam & porus penitus dejiciat. Cur autem nonnulli ex recentioribus medicis, quos inter eminent *Isbrandus de Diemerbroek* arris medicæ nuper Trajecti ad Rhenum Professor famigeratissimus, succum tabaci temperatum, ceu nobile remedium prophylacticum contra pestem laudaverint; nullam aliam ob causam id fecisse opinor, quam ut saliva in glandulis ac ductibus suis lentore ac motus inertia contaminata lubricitatem nancisceretur, ac expulsionem magis apta fieret: quam lubricitatem, *caryophyllos* ac alias res mandendo, ut infra patebit, melius procurare possemus. Si enim singulari virtute alexipharmaca ac vi purgandi aëra polleret hæc planta, nullus profecto militum, hajulorum ac rusticorum a febribus malignis aut peste infestaretur: cui tan en tot contrariorum eventuum reclamant experientia: unde fumum tabaci præsidium adeo excellens prophylacticum adversus dictos morbos, quem admodum nuper minus recte creditum fuit, haud esse existimamus.

Hodie apud plerosque fere mos eò pervenit, ut quilibet nicotianam vitam fastigiat leviter collibus indefinenter spiritu per nares attrahat, quem postea unâ cum mucos per palatum in ipsas fauces trahunt:

& quia deinceps sæpe sæpius in ipsum ventriculum decidit, planta hæc stupefaciendi prædita virtute eundem tam male multare potest, ut sterturantes fraterculi omnem interdum cibi appetentiam perdant, quæ solitæ consuetudinis abstinencia unice redimunt. Non tamen inficias ibo, quin tam fumus, quam pulvis hujus plantæ nonnunquam remedii loco adhiberi possit. Hisce duobus recensitis modis adhuc peior est frequens exercitatio mandendi foetidam ac vietam nicotianam conditam, quæ non tantum probæ nocte lymphæ ubertim ex ore expuitur, sed etiam saliva inde contaminata ac deglutita stomachi sensum plane invertere, ac desidem ab opere suo facere potis erit. Imo plerique istorum helluonum vini non tantum meri, sed & maxime adusti strenui potatores sunt, qui simul peti funum & lactu haurire, & ejus pulverem anheliu naribus attrahere, & frustula dentibus mandere optime norunt, adeo ut uxoribus suis, ac liberis necessarium victus & amicitus penum temore detraxisse haud sufficiat, nisi simul sanitatis salutisque jacturam faciant. Unde apud nos quondam conjux excubitoris cujusdam pessimam mariti inuiciter nicotianam consumendi, & cum hæc omnia facultates suas devorandi assuetudinem erga vicinam suam hisce verbis reprehendebat: *Per animam! virum similem meo Johanni Wenceslao haud invenies: quæries tabacum impetrat, tunc demonem famantem fugit, mendicam herbam vorat, merdanque naribus attrahit, ut ventru intestina eidem dilacerentur.* Qui de hujus herbæ tam uso, quam abusu plura scire cupit, legat *Joh. Chrysothomi Magneni* exercitationes, *Jacobi Balde S. J. tatyram in tabacum, ac Neandrum*, præcipue verò doctissimum Gallicum scriptorem *Pradaum*, qui juxta carissimi conterranei sui *Renati Des Cartes* hypotheses, tam de dicta herba, quam etiam de partibus corporis utilitatem inde capiendis, satis ingeniose disseruit.

Secundum enim naturam se habente systasi, ac motu ipsius salivæ, valetudinis bonæ signa inde potuntur, præsertim si tenui suo condimento salto non orata sit: poterimus igitur, neglecto suctu tabaci nauseabundo, multò suavius ac elegantius salivam proricare, mandendo emanonum, *caryophyllos*, cortices mali citrii vel auri, *cardamomum*, *cubebas*, *pyrethrum*, *zedoariam*, *zingiber*, *angelicam*, *baccas juniperi*, *semen feniculi*, *crucæ*, aut *nasturtii*, & inde paratos passillos aliaque innumera: quom plures consortio nicotianam fumigantium interesse vix queunt, eo quòd tetrum hunc odorem cane pejus & angue fugiant. Ac præterea hujus plantæ acrim sal narcoticum cerebro ac ventriculo sensus hebetudinem tam profunde imprimit, ut non tantum omnis cibi ac porus, uti antea diximus, appetentia aboleatur, sed etiam memoria debilitetur, ac stupor menti inducatur.

Omnes igitur tales detestandi, apud quosdam tamen inevitabiles, excessus atque errores, quos committere solent sanitatis negligentes; ut & ex adverso rustica ac inculta parsimonia, illata civibus militibusque *sames* & *annona difficultas* ad hanc lucem diris que alios affectus excludendos plurimum faciunt: inordinatam namque ac perversam in ventriculo cotionem & digestionem sequitur sanguini à sua crassi naturalis recessus; & ex laudabili florido, spiritibusque turgido succo fit impura spiritibusque destituta, ac iners, ut ita loquar, *vappa*: unde corpus humanum sensim sensimque hinc veneno progignendo ac recipiendo aptum redditur.

III. *Exercitationes corporis immodica*, ac quæ frequentius sine emolumento repetuntur, simulque diutius perennant, sanitati non semper adeo salutes sunt, ac quidam existimant: quom non tantum probi humores sanguinem in mediocri spissitudine conservantes, magno impetu ex corpore expellantur, sed

omnes etiam *artus ac membra*, spiritibus dissipatis, exinde collabescant ac debilitentur, ac ad munia sua obeunda inepta reddantur, ut deinceps sanguinis ac *lympha* circuitus maxime impeditus malignis hinc febribus animum præbeat: imo statim post nimios corporis motus gelidi potulentorum haustus, confestim magnas pulmonum, ventriculi, hepatis intestinorumque, ut & pancreatis inflammationes excitare queunt: omnia quippe frigida, sive intra corpus, ut *cibus & potus* assumantur, sive ab extus illud, ut *humida ac frigida conclavia*, *ventus frigidus*, *aqua gelida*, ac *virentes cespites* feriant, poros cutis patentes subito obstruunt, ac perpetuum sanguinis circuitum impediunt.

Valde æstuantia *balnea ac laconica*, in quibus longius ac ultra debitum tempus morari, vel etiam mox iisdem valedictis largiorem gelidum potum capere solemus, sanitati nostræ non minus obfunt: statim enim ac *balnea* calore sanguinem superant, ejusdem etiam liquoris concitator motus, in quibusdam partibus impeditus, facillime inflammationes excitare solet.

E contraria parte otium desidiosissimum, somnusque profundior & protrahior, perinde ac excedentes exercitationes sanitati vim inferunt, & corpus iners animumque fœcundum reddunt; nam in translatione temporis tam perniciofa, tamque futili non solum magni cruditate per vices in corpore aggestus fiunt, sed etiam liquida corporis cruditate, lentore, ac coctionis impotentia contaminantur, quæ impediunt, ne excrementa singularum partium per debitos purgationis tubulos amendantur; unde spiritus oppressi ad functiones edendas inutiles fiunt: quibus ita in corpore aliquandiu stagnantibus exitiosa oboriri solet *opilatio*, quam sequitur *inflammatio*; & huic tandem supervenit *enormis vasorum inflatio* & contenti humoris *putror*, ita ut ubique fere erumpere, ac vicinas partes inundare tendat: quæ certe phænomena nil aliud, quam eisdem affectus, de quibus agere constituimus, nobis exhibent. Attamen hæc mala omnia moderato corporis exercitio, animi tranquillitate, somno ac vigiliis modum non superantibus, cæteris quoque rite observatis, averti possunt.

IV. Quum hæcenus accurata mente lustraverimus, qua ratione immodicæ corporis exercitationes, & vicissim etiam nimia quies ac desidiosa vita præsentem morbum producere, fomitemque illi tribuere soleant: simili etiam modo *vigilia protrahita* (sive in *computationibus*, aut *excubiis*, aliisve nocturnis excursionibus, apud ægros, aut sponsam, inter legendum aut scribendum, sive consulto, sive animi moerore, aut quacunque tandem ex causa instituantur) admodum nocivæ sunt, ac sanitati vim adferunt. Haud ab simili modo somnus in desidiosis, ciboque ac potu infatis lurconibus, in meridianam usque lucem protrahitur, concoquendo cibo ac chylis perficiendo ineptus est; quo & libera fuliginum per cutem *exhalatio*, aliorumque excrementorum *expulsio* impeditur: unde homines supinæ pigritiæ dediti ad quosvis labores suscipiendos impares sunt, ita ut angustiis pressi sudorem merdamque excludant, ac ad plures eosque graves morbos propensionem nanciscantur.

Statim à largiori *cana cubitum ire* somnoque indulgere, omnino noxia, ac verbis verberibusque digna consuetudo est: præsertim autem *meridianus* post lautius prandium institutus somnus valde nocet, quem lenta ciborum digestio in ventriculo subsequitur. Ut igitur in omnibus aliis rebus, ita & heic, medium tenere, probatissimum sanitatis tentamentum est.

V. *Prædicta insensibiles exhalationes* per poros cutis & glandulas miliarias, *alvus* diutius *suppressa*, *urina* vix *profluens*, *consillarum*, ductumque *salivam* in naribus fundentium *expletiones*, *excreationes sputi* in pectore *oppressa*, *menstrua* in foeminis non bene respon-

dentia aut *commorantia*, *hemorrhoides* statis aliis periodis cruorem fundentes *obserata*, & similia *secretionum impedimenta* plurimas sordes ac corruptos in corpore humores sanguinem inficientes coacervare solent. Vicissim etiam omnes *largiores evacuandi actus*, sicuti *alvi fluxus diuturnior*, *enormis* undique rivis fluentes *sudores*, acre *purpurei sanguinis profluvium* è naribus, *monstrifici mulierum menses*, *hemorrhoides liberiales cruorem fundentes*, *gonorrhœa*, *pollutiones nocturna*, ac detestandæ *masturbatorum libidines*, *albus mulierum suor*, *Venus immoderata*, totiesque ad lassitudinem iterata, vires corporis vehementer atterunt, ut *contagionem* eò facilius, citiusque in corpore nidulari, morbumque hunc producere possit: quibus etiam vehementer ac crebrius repetitæ *alvi purgationes*, *clysters* ac *venesectiones* accenseri debent: cum tamen hodie adhuc morbis acutis & malignis, suavis plurium Medicorum, noxia hæc arma inferantur, hæc numerum ab intempestivo fortiorum istiusmodi remedium usu enectorum integra cœmeteria vix capiant, atque sic experimenta per mille mortes faciant.

Pternica ac errhina remedia copiose & abundanter adhibita ingentes in corpore humano tragedias excitare queunt: moderate verò ac necessitate premente usurpata, sanitati admodum proficua sunt. Et quemadmodum *retenta ac corrupta excrementa* magnum corpori detrimentum facere queunt; ita etiam ex adverso *excreta largiter profusa* eisdem calamitates progignere valent: ut incomparabilis *Hieronymus Mercurialis* in aureo de arte gymnastica opere libr. IV. fultus id comprobat. Quis quæso! *retenta* post largum cibum & potum *excrementa* innoxia unquam apprehendit.

VI. Ex *animi motibus*, fomitem febris maligna largientibus, vehementiores hic tantum in centum veniunt; uti sunt *ira*, *terror*, *maror*, *timiditates* ac *trepidatio* recens conscripti militis pone moenia ac propugnacula tantum cacantis, qui spiritus vitales mirabilem in modum exhauriunt ac disturbant, ut per totum corpus, imo singulos artus, tam intus, quam extus, summum virium dispendium ac languor animadvertatur; ac in eodem sanguinis transitu liberior inhibeatur, qui tali modo affectus necessario sistitur, ut inflammationes inde gignantur.

VII. Hisce causis externis merito annumeratur *venenum ab agris exhalans contagiosum*, quod ab adstantibus aliis subinde per respirationem in ipsos pulmones illabitur, subinde ore exceptum in *gulam ac ventriculum* protruditur, ac subinde quoque in *laxiorem cutis texturam*, aut eidem substratas *glandulas miliarias* penetrat; sicque plerisque corporis recessus occupat, ubi statim vires suas extendere, atque ferocire solet; osculaque arteriarum ac *lymphae ductum* constrictione spastica ocludit, ut postea, sicuti aliquoties dictum est, *inflammatio varicosa* in ipsismet arteriarum ramusculis contrahatur. Maximopere etiam *contagione* hac virulenta se facillime contaminare solent plerique, qui *horrorem* quendam ab agris, aut ab exhalantibus *sudoribus ac excrementis* eorundem contrahant, unde spiritus quasi in carcere oclusi, vel potius *suppressi* malignitatem hanc è corpore expellere, ejusque *ævitiei* habenas injicere haud valent. Juxta plurimorum quidem sententiam contagium hoc primæ externarum causarum, aëri scilicet, apponi debuisset; quoniam autem sæpissime, dum locus hæc grassatur, aër nullis impuritatibus aut veneniferis exhalationibus fœtetur, ideo tali veneno peculiaris hic locus assignamus: attamen haud inficias imus, ubi morbus hic latius serpsit, diuque perseveraverit, aëra tandem quoque *spiculis contagii virosi* corrumpi ac inquinari posse.

CAPUT VI. De causis antecedentibus hujus morbi.

EX causarum antecedentium numero, sicuti in plerisque aliis morbis gravioribus, hic merito sequentes duas præcipuas recensendas esse existimo, *cachochymiam* nempe ac *cachexiam*: quibus si corpus lacessitur, ad multivarios morbos recipiendos disponitur; præsertim autem iam fluidorum, quam consistentium corporis partium prævæ constitutiones jam ante febrium malignarum eruptionem à causis externis, forinsecusque concurrentibus occasionebus pederentim subrepere possunt; sicuti præcedenti capite diffusius de hac re egimus.

Quando itaque plures ex hisce causis externis in corpore humano concurrunt, vimque suam sat diu exerunt, vel adhuc peioribus associantur, non possunt non valde perverfas ac periculo plenas in omnibus vitæ actionibus mutationes progignere; ita ut postmodum omnes probæ notæ humores ex quibus ipse sanguis principem locum tenet, ab æquilibrato ac indole naturæ convenienti deflectant, & qualitatum salubrium loco præposteris integritati corporis proprietates sibi adsciscere cogantur. Hi humores, inquam, mediante calore interno pederentim putrorem nalli ita pervertuntur, ut etiam malignæ eorundem qualitates magis magisque incrementum capessant; donec tandem omnia è diversis salibus aliisque texturæ particulis connexa ac humeribus innatantia corpuscula à se invicem dissolvantur ac colliquescant, *speculenta* autem, *terrestres* ac *limosa* particula ex adverso magis indurentur: hinc particulis salium volatilibus, quæ aliis oleosis ligatæ sunt, dissipati, & sicillimè è corpore avolantibus, reliqua volatilia acida arsenici instar rodentia corpuscula ab oleosis illis demulcentibus evoluta sanguinea aliisque humoribus tam diu implexa permanent, usquequædam per febriem alicujus impetum ad oscula arteriarum, in hoc vel illo labascente viscere aut alia corporis parte projiciantur, quæ dein irritando ac convellendo eadem constringunt, aut alias seculentis modo recensitis particulis opplent; ac obstructions illic efficiendo, continuoque impetu appellentem jam inquinatum sanguinem sistendo varicosam & corrodentem inflammationem procedunt.

Qualitas hæc humorum virulenta vocem, fossilibus aliis competentem, non respuit: à *Paracelso* enim ejusque sequacibus *Realgaris*, id est, *exhalationis cryptarum* nomine venit, ac nihil aliud est secundum *Dornam*, ac *Guilielmum Johnsonum*, quam unum fossilium, qui arsenici aut auripigmenti naturam habet, sicuti disertius hoc vocabulum *Jacobus Pancratius Bruno* Medicus ac Professor Noricus celeberrimus in lexico suo *Castelliano* explicat, estque *Realgar* duplex vox Arabica, scilicet *Riholgari*, quorum *Rihon*, ventus, *exhalatio*, aut odor *exhalans* è re est, à radice *Raba*, signif. 3. valde eluit ac sevit terra; signif. 6. percepit odore suo rem signif. 8. pass. vento perflatus fuit. *Algarum* verò *cryptam*, speluncam, antrum, ac cavernam significat, à radice *Gara* venit in depressiorem cavamque terram & regionem, quæ *Gaur* dicitur.

Quoniam verò ab illa digestionem putrorem inducente totus sanguis unà cum *lympa* quammaxime læditur, spiritusque animales simul hebescent, ita ut naturæ, ad ingratum hunc hospitem è modo suo, imò è toto corpore tunc expellendum, occupatæ vix amplius sufficiant: ideoque quibus hæc obveniunt, nisi probatissima ac citâ medicatione labem hanc emendarint, luxuriam veneni hujus lethiferi ulterius perfecte adiguntur; donec inde hinc hos-

ti vincendo impares ægri omnino succumbant, vel ex adverso spontaneo motu, aut natura adjuvante, per insensibilem *exhalationem venenam* hoc dissipetur, vel proliciendo sudorem expellatur, aut ejus specula alio quocunque modo infringantur, obtundantur, invertantur, involvantur ac præcipitentur.

Malis hisce progignendis haut parvam commodat operam concoctionis ciborum in ventriculo depravatio ex supra recensitis causis externis emergens: hinc *chylus cruditatis* aliisque vitii laborans inde fecernitur, qui in reliquis coctionum officinis in deterius transmutatus in sanguine nullatenus meliorescere, multoque minus in ultimis secretionibus evolutamento esse poterit; quia juxta tritum medicorum axioma vitia concoctionis prima non in secunda, multo minus in tertia corriguntur.

Accuratiori enim microscopiorum examine comperitur ut *D. Leewenhoekii* observationes ad illustr. *Henr. Oldenburgium* præscriptæ *Atisque Philos.* N. 117. septemb. 26. anni 1675. pag. 378 insertæ asserunt, sanguinem è corpore sano emissum ex minutissimè, mollissimè ac summe rubicundis globulis constare, qui per minimos arteriarum ramusculos propulsi, tandem & arctius compressi, ellipticos solida seu ovi oblongi figuram acquirant, ac ita ad transitum aptiores fiant; quamprimum verò globuli isti, instar ovorum diutius coctorum duriciem p. n. alti, in vasorum osculis aggesti hærentes, efficiunt, ne sanguis libere & oblique ullo obstaculo persuere possit.

Nobis igitur & hic talem corrupti sanguinis indolem ad antecedentes febrium & præcipue castrensi-um causas referre licebit.

Sic etiam interdum sanguinem aliosque corporis humores putrescentes in peste febribusque malignis per frequenter iterata experimenta, ope microscopiorum instituta, vermiculos exiguos, ascaridum instar, teste acutissimo *Kirchero* in pestis scrutinio exhibuisse, constat: hoc certe summam malignitatem ac extremam corruptionem sanguinis arguit, si quia hujusmodi ingraus hospitibus in corporis recessibus domicilium concedere adigitur, ortis à fructibus, frumentis, vino, cerevisia ac lacte per insecta, quæ ova sua in hæc res ubertim deponunt, corruptis; eaque cibo commixta, ac assumpta, & in ventriculo fota ac emollita, ob ex licetam suam ipsosmet lactium tubulos cum chylo subinsuere, sanguinemque insectis scatentem, ac verminosum reddere solent; ita ut prorependo ac mordendo in arteriis ac venis, constrictiones spasticas excitent.

Reliqua verò insectorum exigua ova, ab hominibus, in cibo ac potu deglutita, ac diutius intestinis inhærentia tandem in varii generis lumbricos excluduntur; qui pro insectorum varietate tam figuræ quam magnitudinis differunt: ex eorundem numero lumbricos teretes intestinorum, *ascarides*, *lumbricos*, tæniarum instar, latos perque omnia intestina extensos, aliosque cucurbita semen referentes in ductu choledoco ac juxta cystin felleam hærentes, originem suam trahere censentur.

Hujusmodi vermes singulare repentiim genus constituere, ut falsò quidam opinantur, haut crediderim; cum n. l. nisi monstruosa repentiim insectorum ova, in alieno hospicio degentia, sint, quæ, cum iisdem exterior aëris subtilioris aut materia aëtherea impressio deest, ex circumcincta cuticula sese penitus evolvere, aliarumque muscarum instar alas suas explicare, & circumvolitare non valet; ex adverso verò ob humorum, ac nutrimenti copiam in permagnos lumbricos ac reptantia ova excrescant. Rara quidem res est, quòd dicta ova interdum in perfectas muscas, *scarabeos*, *papiliones*, *culices*, ac alia id genus reptantia insecta in corpore humano exclusa reperiantur, quæ tamen è veris physicæ scientiæ principis à solerti sapientis alumno facile comprehendi potest.

De modò recensitorum veritate assensum nobis præbebant recentiores, sedulique rerum naturalium, seu operum summi creatoris indagatores; quorum nullus mentis tam inops erit, qui cum gregariis ac è triv'o litteratoribus crelar, multivarias *lumbri-
corum* species ex putridis tantummodo rebus, ab-
que suæ speciei *semine*, originem suam ducere: at
multiplici experientia fecerit doctiores comprobant *in-
secta*, in *lumbri-
corum* pullitie, ova sua prius in pu-
tida ac humida loca semper deponere, quæ bre-
vius vel longiori tempore postea, pro locorum ac
ipsorum ovorum indole, moveri, eque centro ad cir-
cumferentiam membra sua evoluta expandere inci-
piunt: uti hanc generis profundioris doctrinæ phi-
losophus *Franciscus Redi Arcinus*, Magni Ducis E-
truriæ nuper Archiater in *observationibus de insectis*,
aliique viri celeberrimi eadem auctoritate cluentes,
sufficiens erudito orbi litterario scriptis suis exhi-
buerant.

Hic merito adjungi videtur amicus noster inte-
gerimus, ac abstrusiori litteratura politissimus, plu-
rimum reverendus *Job, Rodolfus Forer*, Ecclesiæ pri-
marie Diaconus vigilantissimus, ac humaniorum ar-
tium Professor, decus civitatis nostræ optatissimum,
qui non minorem in cognoscendis rebus naturalibus,
ac in abstrusiori theologiæ sapientia se probat; ut se-
quens observatio satis superque acutissimum ejusdem
ingenium prodit.

Ante biennium extremo autumnii ægrotabar *filio-
lus* ejusdem natu minimus, qui die quodam intra
paucas horas septuaginta & amplius majorum tere-
tium *lumbri-
corum* per fecellam deposuerat; quo pac-
to follicitus parens mox ad genuinam hujus mali
causam penetrabat, ratus, horum vermium exa-
men non aliunde, quam à polluto lacte vaccino,
à liberis suis comesto, originem traxisse; quod bo-
ves lactariæ prædium pascentes aquæ fontanæ, ac
putealis purioris defectu, pluviam è tectis collec-
tam, stagnandoque putrescentem potare cogeren-
tur, quæ præter hæc in cupis sub dio asservata
omni volatilium insectorum spurcitiæ vermibusque
scateret: unde asserbat, facillime fieri potuisse,
quod minutissima hæc ovorum rudimenta cum
chylo in vaccis sanguini sese commiscuerint, quæ
postea nondum exclusa ulterius in mammarum
glandulas lac fecerentes, tubulosque lacteos intrusa,
& in lac abscondita ab infantibus tandem comesta
sint: pro quo malo avertendo omnibus viribus post-
modum se follicitum esse velle. Cujus eleganti ratio-
ne suffultæ narrationi nil amplius addere malui, quam
eandem me de horum *lumbri-
corum* ortu fovere sententiam.

CAPUT VII. De luis hujus causis proximis seu internis.

EX supra allatis patet, duas principales causas in-
ternas esse, à quibus absque aliarum interventu
febres castrenses & reliquæ maligna producuntur ac
foventur: quarum prior majoris distinctionis gratia,
contingens seu proxima causa, febrium essentiam ac in-
dolem exprimens, appellari potest: quæ verò nil al-
liud est, quam arteriarum capillacearum *spastica con-
strictio*, aut interna intra earundem extrema oscula ab
aggesto crudiore viscidioraque sero contingens obstruc-
tio: unde interceptum sanguinis circuitum necessario
partium aut viscerum inflammatio, seu varicosa arte-
riarum capillacearum expletio ac distensio consequitur:
quæ nobis præcipuam certe febrium continuatum ma-
lignarumque conditionem exhibent.

Internarum causarum altera, quæ verius proxima
febrium castrensiū malignarum materia indigenti

posset, est virulenta illa particularum heterogenearum
crudarumque in sanguine ejusve sero contenta coherens,
quæ vel forinsecum per contagionem humores subiecit,
vel à recensius prosataridicis, ac antecedentibus in cor-
pore delurescentibus causis fovetur, ac excluditur.

De modo, quo prior internaque causa principalis
producat, jam in præcedentibus capitibus satis su-
perque egimus, adeo ut nulla ratio sit, cur una ea-
demque res tot vicibus repetatur, quum inde eru-
ditus ac benevolus anagnostes haud difficulter dicto-
rum memoriam in consilium advocare possit. Priori
igitur causa interna principali superius satis explicata,
accingamus nos ad materia febrium malignarum pro-
xima considerationem; utpote à qua hi morbi consti-
tunt & foventur, atque tot inde mirandi effectus tam-
que gravia symptomata conjunguntur, aut superata
demum febri comparent.

Et quamvis proxima hæc febrium malignarum ma-
teria in ipso sanguine aut ejusdem sero contineatur
ac involuta sit, nec antea forinsecum quicquam, quod
nocere posset, operetur; nisi quamprimum virus il-
lud, contagionis vi attractum, in vestimentis, lin-
teis, aut lectisterniis diutius aut contumacius haren-
do per patentis cutis spiramenta in corpus huma-
num, aut per anhelitum, vaporis specie aëri per-
mixtum, vel in ventriculum, vel in pulmones sus-
cipiatur: nihilo secius tamen de eadem febrium ma-
teria, seu veneno pestifero ita sermonem instituere,
ejusve proprietates suscipi consuevit, ac si illa soli-
taria & absque ullo subiecto seu domicilio subsis-
teret.

Sic etiam ipsamet materia febrium malignarum pro-
xima bivarium dividi potest, alio enim modo agit e-
jusdem volatilior portio, & alio modo fixior ac cru-
dior ejus pars. Remur itaque fugitivam materiam pro-
ximam febrium malignarum castrensiū epidemiarum
esse venenum seu sal. acidum volatile, corrodens, essetum
(arsenicum seu realgaris instar) quod vel in sanguine
ac lympha progenitum, partim à fixis acidis salis par-
ticulis, partim verò ab oleosis vinamque redolentibus
mediante diuturniore mora seu degestione putorem indu-
cente sui juru sit; vel quod foris per contagionem in
ambitum aut cavitates corporis male dispositi suscipitur:
unde adhiplante perennis circuitu, quo sanguis à
corde per arterias amandatur, nunc internis visceribus
sese insinuat, nunc partibus externis implicatur; & quam-
cunque partem occupat (imo quoque reconditos spirituum
animalium canaliculos) eandem etiam insolito irritamine
convellente ac excedendi vi lacefere non desinit, usque-
dum vel à contractis arteriarum osculis, sanguine remo-
ram patiente, varicosa, lateque se extendens inflamma-
tio, in viscere ac corporis parte, cui inhaerescit, exci-
tetur: vel ab usdem denique corrosis suffusionibus acris
sanguinis tam in cute quam in partibus internis nonnun-
quam adjunguntur: unde tot variolorum, anthracum,
pustularum, phlegmonesque vitia derivari debent; vel
à nimis eorundem vasorum distensione per diape-
desin transudante tenuiori acriorique sanguine varia
exanthemata, morbilli ac erysipelata producuntur. E
contraria verò parte dicimus fixiorem febrium mate-
riam esse crudiorē, indigestam, viscidam, terrestrem,
feculentamque tam purpurei laticis, quam lympha par-
tem; quibus & minimi sanguinis globuli indurati à no-
bilissimo *Leeuwenheekio* detecti, annumerari queunt:
unde arteriarum oscula, tubuli excreantes ac lympha duc-
tus obstrui, sanguinisque ac lympha perennis motus impe-
diri solet.

Si autem hæc obstruções pertinaciores remaneant,
atque vel vehemensior corporis aut animi motus, vel
nimia repletio, crapula, vini adulti abusus, aut ex-
crementa retenta, balnea Venusque sanguinis mo-
tum cis partes affectas concitatioem efficiant, aut va-
sa turgidiora reddantur, ramusculi arteriarum
retro

retro divaricantes ac per anastomofin juncti certo inflammatione varicosa inficiuntur: singulis enim fere pulsus cordis rhythmis sanguis recens propulsus alterum cis oscula hærentem protrudere gestit; at quia ulterius moveri haud potest, ideo ad latera divergens rutiliora diverticula quaerit, quæ tamen non invenit, unde necessario omnes arteriarum in parte affecta anastomoses ramulique protensi præter naturam inflantur, ac distenduntur, & sic inflammationu varices fiunt.

Hæc, quæ modò pro materia februm stabilienda attulimus, haud à re ipsa atque veritate distare mecum forsitan sentient, quotquot in rerum naturalium cognitione, artisque chemicæ experimentis atque laboribus apprime rectissime versati sunt. Qui enim varias, alias si separatim sumantur, innocuas corporum particulas, salibus, pariter seorsum vitii immunibus, jungendo, earumve texturas immutando in præcelsissimum venenum magna cura conficere norunt; vel qui dissolutionis ope aliisve artificii compendiis latians venenum è naturali aut arte conflato corpore extrahere sciunt; vicissim etiam, qui virtus, summe noxium, manutio laboris adminiculo è rebus expellere aut aliorum corporum additione illud ipsum affabre sopire, infringere, vel deprimere valent, ita ut amplius nocere nequeat, vel quod magis est, in præcellens medicamentum vertatur, hi, inquam, omnes, ea, quæ hæctenus de febribus castrensibus epidemiis earumque causis in medium protulimus, si non certissima, vero tamen quàm maxime similia esse judicabunt.

Maxima obstupescit admiratione, quotiescunque recordor, plerisque medicos fere ad nostram usque ætatem, in indagandis geminis febrium malignarum, ipsiusque pestilentia, causis, tam socordes fuisse, quod existimant, ac si cause horum morborum ab occultis qualitatibus ita dependerent, quæ nullis, quamvis solertissimis, vestigiis possent indagari: unde non mirum, si in sanandis hisce aliisque morbis acutioribus, nec non ipsa peste apud ægros tam parum profecere.

Quod si autem accuratius pensitemus, quibus modis venenum hoc fugitivum in corpore pogenicum, aut aliunde per contagionem susceptum, inibi vim suam exerat, palam fiet, operationem ejusdem adeo viriliter ac manifeste se gerere, ut nullus dubitationi amplius super sit locus, quin materia harum febrium proxima à manifestis ac judicio nostro eruendis qualitatibus oriatur: manifesta quippe qualitatis indicium certissimum est ipsa manifesta operatio; & ex operationibus qualitates rerum aestimare solemus.

Exemplum hujus phænomeni satis evidens exhibet nobis vulnus recens ac profundum, homini aut animali inflictum, quod solutionem continui esse dicunt, in qua operatio manifesta alicujus caltri, ensis, aliisve instrumenti animadvertitur, cujus aciei aut cuspidi in corpus magno nisu protrusi, molliores ejusdem partes resistere non valent. Nonne hinc edocemur, manifestam hanc operationem non occultis, sed evidentibus qualitatibus ac causis adscribendam esse.

Porro, quoniam ex observationibus constat, magnetem filo appensum, aut aquæ subteris ope innatantem, & æquilibrio inhaerentem ad utrumque polum vergere, ferrumque, ut vulgò creditur, attrahere, imo quoque acum magnetem tactam, licet variis inde modis declinet, polos respicere; experientissimi in rerum naturalium cognitione judicant, ad hoc præcellensissimum naturæ phænomenon producendum liberum materia celestis fluidissimæ è particulis corporeis subtilissimis invisibilibusque constantis, ac copiose meatu seu interstitia magnetis pervadentis illapsam ac egressam concurrere, qui talem positionem eidem conciliet, ita ut à magna appellentis

hujus materia celestis quantitate activitatis sphaera ad certam à magnete distantiam atmosphaera instar constituat, unde tam miræ magnetis operationes sequuntur, ad quem non modò ferrum, sed alii etiam magnetes in hac activitatis sphaera materia celestis innatantes, ac haud procul ab ejusdem influxu positi, propelluntur; in ejusdem verò egressu corpora illa repelluntur. Fuere quidam plurimi ex philosophis, qui hæc magnetis virtutes occultis qualitatibus, nec unquam recludendis proprietatibus adscripserunt. Testimonia interim pro utraque sententiâ luculentissima nobis exhibebunt celeberrimi viri, inter quos saltem Guilielmus Gilbertus, Medicus Anglus in physilog. nov. de magnete passim, Nicolaus Cabeus S. J. in philosoph. magnet. Renatus des Cartes nobilis Gallus in princip. philos. parte 4. Petrus Gassendus, Thomas Hobbes, Athanasius Kircherus, Vincentius Leorandus, uterque soc. Jesu in magnetologia, ac illustrissimus Robertus Boyle passim in opusculis suis sufficiant: quorum scripta, cui sententiæ magis sit fidendum, benevolus lector ipsemet evolvet.

Nonnunquam etiam varios ac graves morbos, remediis quibusvis secundum artem frustra adhibitis, vix obediens, per extus appensa, vel quocunque modo corpori applicata amuleta, ex rebus ut plurimum vilissimis ac abjectissimis, vel omni prorsus odore carentibus constantia, sublatis fuisse vidimus.

Huc ergo referenda etiam mihi videtur medicina diastatica seu magnetica, ubi non infimi subfellii auctores, remedia effectus suos indistans agendo obtinere, perhibent: quo de post Paracelsum videntur Joan. Ernestus Burggravius, Andreas Tenzelius, Rosolphus Gohlenius, Robertus à Fluëttibus, Keneimius Digbeus, Joan. Baptista van Helmont, Petrus Servius Medicus Romanus, Petrus Bozellus, Sebastianus Wirdigius, Thomas Bartholinus de transplantatione morborum; præsertim autem Guilielmus Maxwelllus de medicina magnetica opere novo, ejusdem editorem procurante Georgio Franco, Medico Palatino ac Professore publico celeberrimo; quem, ut reliqua doctissima hujus acutissimi Scoto-Britanni scripta, si eorundem copiam nanciscatur, publicæ luci non invidet, obtinere rogamus: quemadmodum egregium hunc tractatum ex liberalitate generosissimi D. Polieri de Botans, Serenissimo Electori Palatino à secretionibus tunc temporis consiliis sibi communicatum, licet tertium illi non addiderit librum, typis imprimi curavit. Hic D. Polieri ideo mentionem fecimus, quòd hujus viri nobilissimi vix satis deprædicandam encomiis humanitatem, studiorum olim socius amplissimus ac excellentissimus Joannes Otto M. D. Præses causarum forensium ac criminalium dexterimus mecum plus vice simplici expertus sit.

Hinc plurimi ex viris doctis, iisdemque sinceram pietatem colentibus, solita præjudicatione moti, omnes istiusmodi operationes in distans, omniaque appensa, tanquam nefandæ magiæ rea ac illicita, damnarunt; quia occultas hæc virtutes omnem naturalem potentiam superare opinantur; quibus plures tamen hanc ob causam adhuc adstipulantur; ideoque iisdem remediis uti nefas esse, tota die declamant, & in omnes ac singulos mirum in modum debacchantur. Plures enim hisce rebus omnem penitus virtutem præcidunt, quòd tales lapides, herba, radices, ligna, ossa & similia omnis odoris ac saporis plerumque expertia sint; neque ulla res, quocunque modo patetur, sive hisce adminiculis porriuncula ab ægrotantis corpore sociata sit, sive secus efficaciam suam in distans transferat.

Verùm ex adverso omnes, qui naturæ arcana abditasque rerum causas, & exinde resultantes effectus ruspantur, nobiscum æquissime judicabant, plurima

eaque profundi spiritus *effluvia*, subtili ac pellucida *caelesti materia* turgida & *perispermis* aut in *distans* *agentibus* exhalantia in rariorem cutis texturam penetrare, ut suppressi vel ad ferociam conciti *spiritus animales* in ipsis *nervis* cordarum instar ad quemvis motum suscipiendum per universum corpus exentis, sic inde pervadantur, illustrentur, excitentur, ut etiam sopiantur, quo & *laboram* peccantium in corpore humorum, ubi haereant, feliciter ac confertim è sede sua non tantum deturbare, sed etiam è corpore ipso eliminare, atque ita aegros tam ab hac *lue*, quam ab aliis quibuscunque *agrimoniis* liberare valeant.

Uberiore hujus rei explicationem desideranti elegantissimorum tractatum illustrissimi *Roberti Boyle*, nobilis Angli, de *atmosphæra corporum consistens*, de *mira subtilitate*, *natura determinata* ac *insigni efficacia effluviis*, aliorumque viri hujus celeberrimi *opusculorum* decies repetitam lectionem commendatam cupimus, ut in quibus plurima effectuum dictorum experimenta passim occurrunt, quæ amentis scrutantibus summo animi oblectamento erunt.

Nobis itaque haud ab simili modo demonstrare fatigentibus *proximam febris castrensis contagiosa causam* & inde emanantes *proprietates* ab *evidentibus* ac *manifestis*, non verò *occulis* *qualitatibus* oriundas esse, omni cura incumbit, ut cunctos *effectu operandique modis* ejusdem disjunctis vicibus ita examinemus, quò de illorum competentibus *qualitatibus* nullus omnino dubitanti locus relinquatur; sicuti in *sequentibus capitibus* aliquo modo prolixius hac de re agere nisi sumus.

Unicum adhuc rationibus conquiritis confirmandum superest, *morbi* videlicet hujus *causam proximam* seu *materiam*, ut supra jam innuimus, etiam in *veneno* seu *sale acido*, *corrodente*, *effero*, *volatili*, *sulfureo*, *arsenicum amulante*, seu, ut chemici loquuntur, *resgarino* consistere.

Quoniam cujusque *veneni* indoles est, quoriscunque *homo*, vel aliud *animal* ejusdem, licet sat exigua, imò minima quantitate, particeps sit, jam omnes eorundem, jam quosdam principes, & ad vitam summe necessarias *functiones* insolito impetu ferire, effrenique licentia pervertere, *spiritus animales*, vitæ nostræ rectores, dispellere & ad insaniam adigere; *motum* quemvis, ut & *digestiones* ac *secretiones* naturæ congruas ex *humoribus*, *chylo* scilicet, *sanguine*, *lympha*, ac *vehiculo nervorum* ita turbare, ut nunc ultra modum congelentur ac indurescant, nunc nimis colliquefiant: ex quibus tandem plurimum, si non omnium in tali corpore *functionum lesio* aut *abolitio*, singularumque partium *corruptio* pollutas hoc acri *veneno* partes necessarid sequitur: quod vel subito ferociendo, vel pederentim ac clanculum serpendo, hominem nihilominus in maximum sanitatis ac vitæ discrimen conjiciet.

Hinc gravissimis rationibus impulsu affirmare cogimur, *febris maligna castrensis causam alteram proximam* seu *materiam* quoddam è recensitis modò *venenis* esse, eo quòd, ad stipulante experientia (sicuti jam in antecedentibus dictum fuit, & infra potro fufus explicabitur,) sit illi prorsus modo in corpore humano ferociat, taliumque funestorum effectuum, & inde consequentium insulstorum eventuum mater existat: *venenum* enim dicitur, quòd per *venas* eat.

Hoc autem *virus* vim suam mediante assiduo putrefaciente calore exferere constat; cumulatam enim ac stagnantes mox cruditates digestio hanc colluviam putore polluens sequitur; unde postmodum humoribus nimium dissolutis illibata adhuc sanguinis particulae ab eodem veneno separantur, aut peritus invertuntur, qualitatemque virulentam acquirunt. Sic etiam putridi ac hostilis hujus calor is vi

particulae salium, graveolentes instar urinae, volatiles, pinguibus ac fibratis aliàs involutæ extricantur ac acefcunt, quæ antea ipsum acidum obvolvendo, id neutri potentia particeps reddebat, ac intra vaginulas suæ reconditum conservabat; nunc verò fugitivæ ex iisdem è corpore in auras avolando, ipsammet *contagii materiam* exhibent; & fixiores intus delitescendo tam diu arteriarum oscula, lymphæ ductuum exiles canaliculos, glandularumque tubulos aliasve partes aut integra viscera ita depascunt ac erodunt, donec inflammatio confirmetur, exanthemata ac pustulae erumpant, vel partes penitus sphacelo corruptæ sint: ni venenum cito natura vel arte juvante invertatur, hebesque fiat, aut alio, ubi nocere vix amplius potest, amanderur. Siquidem omne acidum, quam primum à pinguium seu oleosarum ac fibratarum particularum, seu spicula ejusdem acutiora obtundentium, involventium ac occultantium, compedibus exolvitur, reliquo corpori, ventriculum si excipias, summe noxiam existit.

Atque ut exemplo clarissimo dicta magis confirmentur, perscrutantium oculis *lignum putridum* exponere sufficiat, quod, licet cremetur & in cineres redigatur, parum *salis lixivii* vel plane nullum, ex quo dein *sal volatile*, urinam redolens, confici possit, suppeditat: sitque hoc ideo, quia *sal* ejus lixivium seu *fixum*, dum lignum referatum atque putrorem natum est, non concrevit; sed particulae ejusdem dissolvuntur, sui que juris sunt: unde hujus *sal volatile* urinam redolens, mediante putredine sese prodens sensim in auras avolat, & quoties crematur, nisi in excipulis colligatur, facile pariter evanescit. Cum afferis hisce, si placet, confer, quæ de iisdem collegit illustris *Joannes ab Helmont* pluribus in locis, præsertim verò in tractatu *Blas human.* §. 38. 39. 40. 41. 42. cujus ipsamet verba hic apponere consultum duximus.

» Alioquin multa sunt fixa, resistuntque perspirabilitati, si calore urgeantur, quæ aliàs erant in se » volatilia. Quare alcali non generatur in cinere ab » igne efficienter, quamquam effective inde procedat. » Quippe officium ignis est quidem accendere, consumere, & separare, non tamen quicquam producere: Cum non sit dives semine, ipse destructor minimum, ignis: ex seminibus autem procedit omninis generatio. Dum ergo alcali fixum sit ex sale » antea volatili, non est productio rei nova, sed rei » alteratio saltem. Alcali enim materialiter quidem » erant in concreto ante cremationem, stæbatque unà » cum Mercurio atque sulfure; verumtamen, dum ignis tollit Mercurium & sulfur, sal quidem, tanquam principium magis subsistens, in liquatione » concremationis arripit sibi vicinam sulfuris sive pinguedinis partem; eamque, dum ab ignis tortura non » sat valet tueri, partim sub larva Gas simul avolat, » atque empyreumatis odorem acquirit, partimque » apprehenso, sulfuri colliquando incorporatur, & » verus carbo fit. Quapropter sulfur conjugio salis » jam fixus, non celeriter è carbone in fuliginem tendit; sed sensim, ac non nisi aperto vase, adeoque » cum sulfure priori (nam hinc sulfur rei plerumque » acutum salis volatilii saporem retinet) ac tandem » cum sulfure carbonitio justum sui salis volatilii » pondus evolat. Quod sane nusquam est manifestius, » quam in carbone mellis. Hic enim si vase clauso urgeatur, candenti igne immutabilis perseverat; vase autem aperto ita utrumque abit, ut potro nil cinerum residuum unquam superfit. Materialiter ergo » sal alcali præexistit in concreto ante conflagrationem: quoniam formaliter totum sal in concreto » erant volatile, & non in forma fixioris alcali. Quod » jam imprimis liquet in cruore, qui totus absque resistencia ulla per poros insensibiliter exhalat volatiliis; sin autem concremetur, plurimum salis fixi » in cinere suo relinquit. Denique lignum pini, quod » parum

parum cineris, minusque salis dat, in cinerum
 clavellatorum præparatione totum calcinando ver-
 titur in alcali. Etenim è Scandia advehuntur no-
 bis cineres clavellati *Weedafchen* dicti, è pino ple-
 rumque, & quercu, nonnulla cremati, qui cum
 humidiorè aëre cados, quibus vehuntur, inficiant,
 sale nimirum liquato; itaque ligna cadorum, sic
 salita, dum cremantur, liquefunt instar cornu; ac
 fere in salem degenerant, etiam pars cinerum nem-
 pe sal fit, ratione contenti salis; quod dein *Paraf-
 chen* nominant. Alioque enim cineres ejusdem leg-
 ni, ablato sale manent cineres, & non sunt sal.
 Unde nimirum constat, salem ex cinere, salem
 deinde per colliquattonem sibi similem efficiere, &
 quidem fixum. Ac proinde in concreto, ratione
 salis & colliquattonis, fixitatem alias non existen-
 tem, suboriri. Ita, dum vini tartarus crematur,
 vix uncie sedecim ejus dant binas uncias cum di-
 midia salis alcali; ergo tredecim cum dimidia un-
 cie volatiles calcinando perire. Hæc tamen si dis-
 tillentur, ac demum imbiantur, in suo carbone
 residuo adhuc quatuor uncias salis cum triente de-
 bunt per cohobationem. Ergo quod de quatuor
 & triente uncias videtur factum te arbitro, idem
 judicæ de duabus uncias & semisse prioris alca-
 li. Huc facit, quod alibi de aqua vitæ, fi-
 xata in alcali tartari, dixi, idemque aceto e-
 venit distillato. Hinc itaque apparet, sal vo-
 latile rei fixari in suo alcali fixato. Imo pari-
 ter totum cinerem antea fuisse volatilem, fixatum-
 que sub prima colliquattonis combustione; salis
 autem volatilia, quæ essentis propinquiora erant,
 in prima ignis tortura, simul cum essentis abscel-
 sissis. Nota tamen, quod tamen si alcali è spiritu
 vini fiat, in tartari sale fixo; nihilominus quatuor
 uncias sal aquæ vitæ con nobis essentia mutatur sit,
 in fixitate tamen univoca amborum unum ab al-
 tero separabile esse, atque distingui. Quatenus al-
 cali è spiritu vini, affusa aqua forti, sit rubicun-
 dum; alcali vero tartari non mutat colorem.
 Quod circa etiam est sua, inter alcalia republica
 & adulteratores morietur; plurimum circa sal tar-
 tari laborant, spreto alcali salis petrae. Etiam sal
 alcali paratum, ut dicitur hic è spiritu vini, per
 sui fixationem mutat saporem lixivii tartari: sic,
 ut evadat balsamum Samech Paracelsi adstringens,
 qui antea saporem lixivii habebat, expertus balsami
 erat, & causticum referebat. Tandem huc quadrat
 quod ligna cariota atque putrida vix salem in suis
 cineribus relinquunt. Quippe sal volatile abscellit
 cum sulphure per fermentum putredinis: adeoque
 tantumdem salis fuit volatile in re, sive concreto,
 quantum salem in cinere deficere reperitur, id
 est, totum. Unde sequitur, quod sal volatile, tam
 à sulphure quam à mercurio reperitur, idem sit ma-
 terialiter cum alcalisato; ac proinde volatile alca-
 lisatur, & vicissim alcali volatilifatur, manente forma-
 li concreta distillatum, & sulfur carbonis sibi ejus-
 dem speciei, licet hoc carceratum, illud vero libe-
 rum sit.

Huc quoque adde experientissimum *Ottomem* *Ta-
 chemium* in *Hippocrate* suo *Chimico* & *Chemico* *medico*.
Hippocrate, quibus adde acutissimum *Joan. Bapt. Al-
 pyrum* *Medicum* *Vendobonensem* in experimento *Me-
 dico de contagiosa peste Viennensi*.

Quia nihilum fere in rerum natura venenum repa-
 ritur, quin salis coidam luxuriantia, corrosivum,
 ac convulsivum ortum suum debeat, ideo morbi, que
 tractamus, materiam fugitivam proximam esse sal ve-
 nenum, in antecedentibus jam dictum est; idque fe-
 cili negotio probabimus; cum quotidie varium do-
 loris, morborumque, pruritum, rorionis, imo etiam
 odoris, & pestis, & potis, ac calor sensum à di-
 versis in visibilibus tamen, variisque modificatis, co-
 Tom. II.

ri aut liquoribus quibusvis innatantibus salium particu-
 culis mo- u intestino sensiles quascunque corporis par-
 tes percipientibus oboriri animadvertimus. Quoniam
 itaque in febribus castrensis multivariis dolores, iccus,
 iracundia, spasmodicæ contractiones tam intra quàm ex-
 tra vasa, sanguinem ac lympham ferientia, eorun-
 demque erosiones itidem percipiuntur, quæ sensus
 perturbationes ac iritamenta non possunt non ab a-
 crioribus salium particulis excitari. De quibus viro-
 rum nostræ ætate celeberrimorum scripta, præfer-
 tim autem *M. Malpighii*, *Caroli Fracastori*, *Joann. Al-
 phonsi Borelli*, *Laurentii Bellini*, *Roberti Boyle*,
 nec non *Henrici Oldenburgii Acta Philosophica*, *Tho-
 ma Bartholini Acta Medica Hafniens.* & in is experientis-
 simi *Olaï Borrichii* accuratissimæ observationes, cum
 ejusdem *Hermite* vindicato legi merentur.

Quæ supra recensita sunt, materiam hujus morbi
 fugitivam proximam acidum & corrosivum esse
 nobis perhibent; idque patet exinde, quod flamma
 aut chrysolite instar partes corporis viventes corrode-
 re celerique imperu dilacerare atque divellere solet;
 unde etiam in extremis arteriarum ac lymphæ duc-
 tum osculis spasmodicæ contractiones humorum circui-
 tum penitus intercipientes efficiuntur. Experientia
 enim quotidiana constat flammam, aquam fortem,
 mercurium sublimatum, arsenicum, atque alia vene-
 na corrosiva propter acidum luxurians, cujus spi-
 colis è thoci suis jam evoluta sunt & extant, hæc
 penetrandi vi pollere; hujus dogmatis testes sunt
 labores pyrotechnici: imo *Hippocratis* jam tempore
 hæc assertio innotuit, ac procul dubio à *prisca* *E-
 gyptiæ chemis* ad *Græcos* delata fuit: de quibus vi-
 deatur *ipemet Hippocratus* libro de veteri medicina
 §. 24. edition. *Antonii vander Linden* atque in
 hunc commentarii *Michaëlis Lermulleri*, quam mors
 iniqua prematurè è conspectu nostro rapavit;
 ut & *Wilhelmus ten Rhyn*, *Medici* *Baravia* *Jaca-
 trentium* in *Java* majori luculentè ad hunc *Hip-
 pocratis* textum annotationes.

Ne vero volatile hujus veneni, quod explicatio-
 ne parum difficultatis adfert, nobis avolet, perniti-
 ce non ejus motum, quo univèrsam sanguinem totam-
 que lympham in corpore delinquentem celeritè
 penetrat, eosdemque humores ad stagnandum solli-
 citat, contractioes spasmodicas excitat, simulque spi-
 ritibus in laebris suis vehementes turbas ciet, atque
 in arteriarum ramulis extremam varicosam dis-
 tensionem seu inflammationem efficit, sique perbre-
 vi temporis momento totum hominem inquinamen-
 to suo prævagatur, paucis verbis demonstrasse suf-
 ficiat.

Tandem hujus vis causam proximam alteram, seu
 materiam fugitivam etiam in effero sulfureoque, seu
 arsenicum participante veneno, quod *Paracelsi* ab-
 seclæ realgarinum vocant, consistere existimamus.
 Superius jam realgar apud eam eorū sanum crypta-
 rum significato (sub quo etiam immatura hydrargyri,
 siccissimi ac sandaracha exhalationis comprehenduntur)
 indignavius; & quia febris castrensis causa præcipua
 seu materia pestifera volatilis proxima, eorum fugitivum
 & corrosivum acrimoniam, mercurii sublimati aut ar-
 senici instat, quævis non in tam excellenti gradu
 habeat, inconsiderantiæ nos alicujus reos fieri vix
 credo, quod effectum nostrum ab effero sulfureoque
 realgarino veneno quam proxime produci statuimus.

Quorum delicatula aures vedolæ peregrinæ du-
 ritiam fere vix possunt; nobis, quod in explicatio-
 ne causæ barbaræ hæc voce zusi limus uri, ignoscant;
 commotio è namque hic nos vocabulo destitui in-
 genue sciamur: quum multæ hodie occurrant res,
 quæ propriis nominibus exprimi haud queunt; ma-
 xime vero si easdem prioribus Latinis vocibus,
 à classicis scriptoribus olim usitatis, omnibus ner-
 va exprimeret, contenderemus. Phyci enim, aliique
 è doctri-

e doctiorum classe plures tantâ genuinarum vocum
 inopiâ hætenas laborarunt, ut etiam iisdem inda-
 gandis curam amplius haud magnam impenderint,
 quo res odorantes & sapore refertas decentibus no-
 minibus insignirent, ac in certos gradus seu classes
 distribuere, cum tamen artis opticae gnari, ac
 musici omnibus coloribus sonisque convenientia no-
 mina quàm elegantissime imposuerint. Si itaque per-
 sonatus ille pialque *Basilii Valentini* (quem alii
Tribemium fuisse autumant) ac magnus *Paracelsus*,
 quod ejusmodi vocibus mentem resque suas expli-
 cuerint, censuram evitarunt, nos quoque ipsorum
 vestigiis hic insistentes excusatos fore confidimus;
 tantoque magis, cum doctissimi viri hodiernum i-
 dem faciant, quos inter solus *Carolus de la Font*
Med. Doct. & Profess. primarius in Academia Aven-
nionensi sufficiat, qui in *dissertationibus medicis de*
veneno pestilenti pestem nullatenus ab occultis qual-
 itatibus, sed à *venenosis ac corrodentibus fossilibus* seu
arsenici exhalationibus aëra inquinantibus oriri asserit:
 quoniam verò elegans hic *tractatus* nuper in paucio-
 rum manibus versaretur, nunc verò tertium lucem
 publicam novis prælis Jenæ aspexit, ideo ipsum auc-
 torem lector benevolus adeat, aut Anglicam lin-
 guam callentes; harum dissertationum compendium
 ex *Henrici Oldenburgii Actis Philosophicis* No. 73.
 anno 1671. 17. Julii fol. 2210. saltem percur-
 rant, ubi sententiam auctoris primo mox obtutu
 percipient, quod Latine translatum hæc inferre volui-
 mus, cujus verba sic se habent.

» In priori harum dissertationum Auctor agit de
 » natura ac causis pestis, ad qualitates occultas aut
 » astrorum influxus haud confugiendo; sed venenum
 » pestilens ab aëre, præsertim exhalationibus arse-
 » nici infecto ac corrupto, deducendo, quod vel res-
 » pirationis ope per os, aut nares attrahatur, unde
 » pulmones ac cerebrum afficiantur, vel cutem pe-
 » netrando in reliquis corporis partes sese insinuet:
 » ubi non coagulando, (uti *D. Willisius* statuit,
 » cujus sententiam tamen Auctor satis modeste exa-
 » minat) sed corrodingo vim suam inferat, quæ
 » non à calore, aut ulia primarum quatuor in scho-
 » lis celeberrimorum qualitarum, sed à certa particularum
 » salis corrodentium, ex pluribus effectibus ipsius
 » arsenici patentium, textura dependeat, quos juxta
 » seriem recenset; præsertim verò ea, quæ in ca-
 » daveribus à peste demortuorum conspicietur, in
 » quibus non solum interior ventriculi tunica, sed
 » reliquis etiam intestina corrosa, nigra, sphaçelo
 » affecta ac corrupta fuerint. Minime tamen infi-
 » cias ita, quin huic ex arsenici prospia veneno e-
 » tiam aliæ exhalationes, præcipue verò ab hydrar-
 » gyro, sociari queant, quæ, si jungantur, ac cum
 » aliis simul volatilibus particulis sublimentur, sum-
 » me destruentia fiant, & potissimum in corpora præ-
 » aliis disposita, quæ nempe cacochymia, pletho-
 » ra, obstructione, subita humorum conturbatione
 » ab imaginatione, metu aut consternatione excita-
 » ta laborant, suscipiantur. Quantum ad ipsius pes-
 » tis propagationem, existimat ac evincere cona-
 » tur, eandem, sicut vulgo putatur, non ita con-
 » tagiosam esse, adeo, ut si decem forte pestis la-
 » bem ex contagio hauserint, mille repertos iri, qui
 » ex aëre ipsius pestis seminaria in pestilenti consti-
 » tutione traxerint. In posteriori verò dissertatione
 » Auctor diversos sanandi pestem modos exhibet,
 » quibus corrodingentes particulae vel expellantur, dis-
 » pergantur, involvantur, retundantur, figantur,
 » aut in eandem transitu, dum corpus pervadunt,
 » impediuntur; ubi & diversa suggerit remedia, quæ
 » ab eodem cuilibet dictæ methodi membro conve-
 » nientia judicantur: tandem breviter finiendo, opti-
 » ma consilia, se contra pestem præmuniendi, ad-
 » dit; quorum hæc tria primaria inculcat: ab aëre

» scilicet venenoso procul secedere, eundem corrige-
 » re, aut semet ipsos contra aëra pestilentem muni-
 » re: ubi simul, quomodo duo postrema omnium
 » optima expediri queant, mentem suam detegit.

Constat ex adductis, Auctorem hujus libri statue-
 re, continentem pestis causam alteram seu materiam
 proximam, esse *virum de arsenico* participans, quod
 quandoque è *cryptis terra* exhalando per aëra disper-
 sum, & inde respirationis ope, aut per meatus cu-
 ticularum, glandulasque miliaris in corpus huma-
 num attrahatur: quicquid autem sit de hoc, quod
 in præsentia rerum magis defendere, quàm infirma-
 re devincti essemus, asserto, demonstrasse sufficiat,
materiam febrium castrensiarum proximam volatilem in
 corpore humano *qualitatem virulentam*, exhalationi-
 bus arsenici ac hydrargyri ipso effectu respondentem
 acquirere; quia tam dictæ exhalationes, quàm vi-
 rus in corpore humano productum partes rodendo,
 spiritibusque disturbandis occupatum sit. Quapropter
 eandem ob commodioris vocis defectum *realgarium*,
 seu *essentiam sulfureamque venenum* nuncupavimus;
 quia tam fossilium *virulenta exhalationes*, quàm ve-
 nenum *pestiferum* in corpore humano contractum cor-
 rodendo, constringendo spiritibus irritando partibus
 viventibus cladem inferunt. Celeberrimos ergo hæc
 in re viros secuti sumus, qui *causis morborum vene-*
niferorum ejusmodi nomina imponere haud veriti sunt;
 ex quibus si *Paracelsi scripta* illiade prolixiora legi for-
 midarentur, solus *Johannes Hayne de morbis astrali-*
bus consuli poterit.

His quidem omnibus, quæ hætenus de *proximis*
 & *internis febrium castrensis epidemiae causis* in medium
 protulimus, illorum sententia, qui magni *Helmontii*
 placita amplectuntur, obstare videtur, asseveran-
 tium, *causam malignarum febrium proximam in tristibus*,
molestis ac perversis ideis seu spirituum irritationibus,
terribilibus vestigiis generi nervoso imprimantibus, consis-
 tere, quæ eisdem à functionibus suis naturalibus
 recedere, & ex adverso operationes peregrinas vale-
 tudini humanæ contrarias exercere adigant. Verùm,
 si enunciationem hanc accuratius examinemus, aut
 saltem mitius illa explicetur, utramque hypothesin
 haud inter se pugnare, sed facili negotio alteram
 cum nostra conciliari posse sententia, comperimus:
 modò nobilissimi *Helmontii* sequaces, *tristibus* hæc
 ac *molestis ideis*, tanquam *charactere signatis spiritibus*
 non omnem corporis seu materie essentiam ad-
 merent; unde enim *exanthematum, macularum, pur-*
pure, inflammationum, gangræna, sphaçeli, aliorum-
 que in hoc morbo & peste sese manifestantium ef-
 fectuum causæ explicarentur, nisi corporei quid, vi
 sua corrodingente, tales in corpore turbas excitans, con-
 junctum esset. Ipsemet *Helmontius* omnium optime
 litam hanc dirimit, *tractatu de febribus cap. XVII. §.*
8. h. s. verbis:

» Neque ideo frustra conqueritur anatome, dissec-
 » tionum difficultates mox sub pyloro superare quas-
 » vis alias totius corporis, propter vasorum multi-
 » tudinem, glandulis intortam. Hinc namque exor-
 » bitationes alimenti, male digesti, maleque distri-
 » buti, itemque scoræ, sive stercoris liquidi, extra
 » orbitam alienati, vel humoris alimentarii ac sper-
 » matici degeneratio simul concurrunt; unde stoma-
 » chi œconomia evertitur. Cuncta siquidem concur-
 » runt in vasorum multiplicata textura, extremen-
 » torumque adhuc commistione. Quibus de causis vi-
 » rus surgit, alienanturque alimenta scopo, variatim
 » que per moram subeunt alterationes. Quas dum
 » topicus ibidem *Archeus* sua perferentis ditione, an-
 » gustiatus, turbatus ac veluti demens diversimo-
 » de illa adhuc alterat magis, ac pro venenorum
 » illorum suasu, varias confingit suarum perturba-
 » tionum ideas, ut *Protheum Poëtarum* exprimat,
 » variatimque febrium scenam effingat. Non proin-
 tamen

» tamen virulenti hujus contagii metamorphosis fi-
 » nesque sunt medentium objecta. Nec enim tum ve-
 » nentorum symptomatumque est spectanda varietes,
 » quantum loci dignitas & perturbatio Archæi, &
 » dein, quo medio compefcatur virus, reducturque
 » averfi, concitataque confusio Archæi. Nam his fe-
 » datis, cessat mox ipsa febris, quæque materialiter
 » ibidem peccant, facile à natura domantur, atque
 » recedunt drecte subacta. Hæc scilicet via ita-
 » tum febres cedunt, ad appulsam alicujus ar-
 » cani; residuum autem expulsionis, committitur
 » humeris naturæ, ut sua servetur Hippocrati dig-
 » nitas. Quod ipsæ naturæ sint morborum medica-
 » trices. Hæc de continuis; juxta atque interpo-
 » latis febribus & loco natalicio illarum. Huic quo-
 » que suppar est locus tractatu Demens Idea §. 35.
 » 36. Tantum abest, quod insanæ ideæ formaten-
 » tur à mente stultescere nescia. Nam patet, quod
 » ideæ sequantur perturbationes rerum, unde sunt.
 » Quod maxime clarum est in Rabiente & Taran-
 » tola: quorum virus propriam, determinatam, æ-
 » qualemque amentiam producit, & ideæ sibi per-
 » petuo consimiles. Sic quoque fortis perturbatio nos-
 » træ imaginationis imaginem cudit, eamque impri-
 » mis in lordes aliquas, sin minus in ipsum ali-
 » mentum, vel etiam in partem solidam, & nostri
 » constitutivam. Unde videlicet continuata est idea-
 » rum novarum propagatio, ipsaque diversitas &
 » amplitudo, in maniacis.

Verum quia animi passiones, spirituumque perturba-
 tiones vehementiores externis procatarticiisque causis
 supra jam annoveravimus, ut &, quomodo spi-
 ritus animales ab hoc veneno afficiantur. Sectionis hu-
 jus cap. 6. ac præsentis explicuimus, tristes hæc ide-
 æ, seu spirituum turbationes, ni ab aliis sordibus in
 furorem agantur, aut causam procatarticam esse,
 aut, quod magis veritati consonum est, ob accu-
 mulatas prius foedes, causam antecedentem constitue-
 re, quarum idearum opera postmodum in ipso cor-
 pore illud pestiferum corrodens ac luxurians virus qui-
 dem produci, ultro largimur, easdem vero cau-
 sam proximam febrium esse negamus. Quod si sint,
 qui nos temeritatis aut impietatis arguerent, quod
 hujus luvæ, & per accidens etiam pestilentia causam
 primariam ac proximam à sensibus notis & corpo-
 reis tantum rebus oriri statuerimus, his respon-
 sa reddimus, nos pietatem pantes à jam recen-
 sitis superiores causas, seu iram Numinis divini non
 excludere; sed potius easdem ob sacramenti reve-
 rentiam, utut tacite, includere. Quis enim ex sa-
 nioribus inficias ibit, quin bella injusta, generique
 humano exitialia, ira, vindicta cupiditas, cædes, stu-
 pra, somniationes, vinolentia, socordia, aliaque vitæ
 desidiola illecebra infinitas fere calamitates morbosque
 præsertim autem ipsas febres castrenses (quæ cuncta,
 si juxta divinitus datam Philosophiam moralem lo-
 qui velimus, nil nisi delictorum fructus sceleribusque
 patris condigna præmia sunt) fortaliter post se
 trahant? Quoniam vero falcem alienam in mes-
 sem mittere, atque de fratre, qui ovo prognatus
 eodem, imprudentius judicare, nostri nunc non est
 instituti; justam tamen enormium & execrando-
 rum ejusmodi vitiatorum reprehensionem, ac e-
 mendationem saloberrimo tranquillitatis vitæ præ-
 sidio esse ducimus; atque hoc, quicquid est operis, piis
 animarum ducibus, allibatorumque morum magistris
 commendatum volumus: nos interea corporis sani-
 tatisque curam duntaxat habentes in id præcipue
 intendimus, ut miseris morbo agros; auxiliante
 Deo, ab hujusmodi valetudinis gravitatibus sine mo-
 ra vindicare, pristinumque iisdem vigorem congrua
 medicatione reddere valeamus.

Altera causarum corporearum, fixior nempe crudi-
 orque materia tam ampla hic demonstratione non in-
 Tom. II.

diger, ac volatilior pars, de qua diffusus hæcenus
 cum ingenuo lectore sermocinati sumus; quia supra
 passim illarum cruditatum mentionem fecimus, & quò
 modo generentur, ac operationes suas edant, expli-
 cimus: videlicet ergo hujus sectionis caput II. IV. V.
 at VI. ne eadem toties sine urgente necessitate repe-
 tantur.

CAPUT VIII. De morbi hujus indole, in- vadendique modo.

Quamprimùm itaque hoc venenum in corpore
 humano productum est, aut per contagium
 ab extris eidem sese insinuavit, nullam certe mo-
 ram (quoniam cunctæ res creatæ motui un-
 dique subjectæ sunt) interponet, tam inter-
 na viscera quàm etiam externas corporis par-
 tes sensu prædites ut plurimum absque ulla remif-
 sione irritando, citillando, ac rodendo lacessere;
 quin etiam spiritus animales inibi latitantes ad
 truncem ac spasticum motum stimulentur; unde a-
 pud plerosque rigor ac febrilis horror sese prodit.
 Quod si ergo functiones, ob spiritus jam exhaustos
 vel à sordium copia propemodum suppressos, quo-
 ad motum internum vim patiantur, ac remissiores sint,
 venenum istud ac crudior limfa portio in affectis par-
 tibus magis magisque sæviet, donec tandem sedem
 sibi profundius figendo, convulsiones circa arteria-
 rum oscula, obstructions partium ob interceptum san-
 guinis circuitum, ac vehementes ob vasorum distensio-
 nem inflammationes varicosa producantur.

At præterea probe notandum est, venenum hoc
 ante rigoris irruptionem aut horrorem perceptionem
 circa ipsius morbi ingressum nullum adhuc certum ac
 definitum locum obsedisse; sed adhuc per totum ferè
 corpus vagari, donec partem aut viscus ad resisten-
 dam impar, quemadmodum in erysipelate vulgari
 quotidie observatur, totum occupavit. At tamen gra-
 tante febrili maligna venenifera corrodensque hæc ma-
 teria exacto rigore citius faciliusque internis, quàm
 externis (quæ ut plerumque miriore erysipelate prehen-
 duntur) corporis partibus infigitur: partim propter
 spiritus admodum exhaustos aut suppressos, quorum
 penuria hoc perniciousè ac fortiter proserpens ven-
 num à centro ad circumferentiam procellere amplius
 non valet; partim etiam propter cutem extimam, glan-
 dulasque miliarias contractas, aut viscido sero fartas;
 ut, licet virulenta materia ad exteriora propulsa sit,
 beneficio tamen impulsus spirituum & virium evolare
 haud queat; sed à sanguine abrepta, deinde versus in-
 teriora retrudatur mollioribusque partibus internis,
 dispositionem jam ad venenum istud recipiendum ex
 causis præcedentibus nactis, interpat.

Sævient itaque veneno hoc, lympha è ventriculi
 tubulis, intestinorumque, quæ ni aliud quàm ven-
 triculum continuatus sunt, glandulis extillans, ex
 acidissimo saloque succo in amarum, biliosum lixivium-
 que sal degenerat; & quum lympha non solum in his-
 ce cavitatibus, sed etiam passim in corpore ab ista
 virulenta colluvie corrumpatur, nil aliud inde, quàm
 hujus biliosa ac lixiva blenna inundatio speranda;
 quæ os, fauces, ventriculum ac intestina ita polluit,
 ut non solum plerorumque ferè ciborum appetentia pro-
 sternatur, sed etiam summa cardialgia, oris amaro-
 fetorque, nidor è ventriculo, sitis inexplebilis ac aci-
 dorum delectu exoritur; à quo postea liquamine bi-
 lioso, copia sua ventriculum molestante, vomitus
 crebri ac enormes, & sæpissime biliosa ventris alia-
 rumque partium resolutiones subsequuntur.

Sæpius hoc malum cum rigore aut febrium hor-
 rore, sæpius etiam absque iisdem agros invadit;
 nonnunquam sudores colliquecentes simul molesti
 Z z z sunt;

sunt: nonnunquam sudor penitus abest, ita ut vel fortissimis diaphoreticis aut hydroticis prolici vix possit.

Apud omnes autem ac singulos, quotquot hac febre infestantur, insignis statim omnium virium lapsus, omniumque membrorum lassitudo attenditur: imo nonnulli adeo imbecilles fiunt, absque metu synopes ne per momentum quidem erecti sedere, multo minus stare aut ambulare queant: quæ nonnisi è suppressis ac exhaustis spiritibus contingere solent, dum veneni corrosantis vis undique explicata eorundem effectum longe superat. Et quia plures immodicu vigiliis aut soporibus gravibus, delirium, perversis membrorum motionibus, jactationibus corporum vehementibus, tremoribus ac motibus convellentibus lacessiri vidimus, ideo virulentam hujus morbi causam universum corpus perrepsisse, nervorumque penetralia opplesse, judicamus.

Cumque sæpissime capitis dolores, angina, faucium ardor, lingua sicca & scabra, macula, pustula, artuum dolores, spasmi, profluvium ventris, intestinorum difficultas, alvum suppressa, tussis, aliaque symptomata ægros affligant, omnes humores tam sanguini commixtos, quam reliquos à veneno hoc corrosante infectos & corruptos esse, indicio erunt.

A spiritibus suppressis, exhaustis vel à naturali constitutione aberrantibus, præsertim ipsius quoque cordis functiones, sanguinisque in ipso ad vitam necessariis motus vitatur, dum illud nunc debilitat, nunc vehementer, nunc cum suppressionum metu movetur; hinc variae pulsus differentia, isque jam celer, debilis ac parvus, jam celer, frequens & vehemens, jam intermittens aut suspensus tactu percipitur: quæ pulsaum differentia à sanguine vel nimium resoluta, vel nimium coagulato proveniunt: attamen contra plurimorum Medicorum opinionem sanguis in venis versus cor tendens grassante hac febre nimis resolvitur: quod ex sanguine per venæ sectionem in his ægris educto patet, qui nunquam, ut aliàs solet, coagulabitur. Cis extrema verò arteriarum oscula sic obstructa aut contracta, crudior, viscidior ac feculentior sanguinis ac lymphæ pars proxime hæretæ solet, quæ pederentim, nisi sanguini circuitus brevi omnino restituatur, in putridam massam vertitur. Hæc lues juxta suetam suam indolem aliquas in ædes recepta tam diu sævire non cessat, usque dum simul aut progressu temporis plerique fere incolarum ferociam ejus experiantur.

CAPUT IX. De symptomatibus in hoc morbo contingentibus, eorumque causis.

EX omnibus symptomatibus nulla occurrunt, quæ certius indicant, aliquem castrensi, aut alia mali moris febre, correptum esse, præter lassitudinem ac debilitatem in plerisque artubus, defectum virium, cardialgiam seu præcordiorum anxietatem, oris ac linguæ (subalba, turbida, ac retorrída saliva oblinitorum) amaritatem ac siccitatem, appetentiam ciborum abolitam, stomachi præsertim cerebram nauseam à pinguibus, ovis, carne, piscibusque contractam, sitim, etiam quocumque fere potu, inextinguibilem, calorem ac æstum, non quidem externo semper tactu, sed ex frequenti ac celeri pulsu, respiratione difficili, sitique immensa æstimandum, & potissimum à meridie ad mediam usque noctem ingravescentem; unde ægrotanti quies infesta sit, noctesque cum labore transiguntur, capitisque vehementibus doloribus anxietatibus circa præcordia, jugi membrorum ac totius corporis agitatione, dum lecto tenetur, sudoribusque nonnunquam laboriosis, nonnunquam absque ullo sudore miser urgetur.

Sæpenumero quoque plurimi languentium perpe-

tuo vomitu, aut diuturno ventris profluvio vexantur: quo durante nil præter putridam utramque aut cineraceam lubricam colluviem, temporis progressu magno cum virium dispendio proflueret deponunt: nonnunquam etiam apud ægrotum quosdam fluxus alvi istiusmodi in dysenteriam degenerat.

Communiter omnes fere, qui non ita periculose decumbunt, aut temperamento præditi sunt melancholico, seu humorum indole acida ac fixa, qui antea lue venerea, scelerotyrbe, aut quartana laborarunt, quibus etiam potior serri portio per sudores aut diuresin ablata est, quamplurimum alvo adstricti erunt; sic etiam si torminosi sint, aut abdomen à distentis flatibus valde tumeat, aut tympanites aut ileus præforibus sit, contumaciter anus inde obserari solet.

Urina in principio & augmento hujus morbi præsertim, turbida, lixiva, pauca quantitate, putridumque acidum spirans redditur: citrina quandoque nonnihil apparet, non admodum pura tamen, aut absque ullo laudabili sedimento vel nubecula erit; quæ licet adsint, ea tamen vel divulsa, vel ob salis acidi copiam nimium conglobata apparebunt; aut lotium omnino tenue ac dilutum erit. Interea haud satis penetrare possum, cur plures celeberrimorum Medicorum asserere ausi fuerint, urinam multoties in hinc morbis mox à principio usque ad declinationem naturali similem se exhibuisse; licet ego sanctè adjurare possim, mihi nunquam urinam omnibus suis requisitis pollentem in febribus malignis observare contigisse; excipias velim primam morbi aggressionem, dum inflammatio nondum firmata est, dies indices, in quibus signa coctionis humorum apparent, ac ipsam declinationem, in qua aliàs omnia in melius vergunt. Verumenimverò haud ibo inficias, quin in ipsa pestilentate, in qua vel simplex adhuc systaseos humorum resolutio ac leve circuitus sanguinis impedimentum est; vel interanea pleraque sphaçelo correpta sunt, aut solus pavor pestem aliquibus produxit, urina naturali simillima conspècta sit. Sed inde inferre non licet, hæc sic se habere, quotiescunque omnium humorum confusio, cruditas congeries, ac internarum partium inflammationes ingentem sanguini labem imprimunt, ubi & ejusdem secretionis oppido vitiantur.

Et quamvis sat diu in hoc sterquilinio volutatus simus, haud tamen à re fore opinor, omnes illos, qui urina naturalis in febribus malignis defensionem in se susceperunt, seridè admonere, ut posthac urinam non tantum per transfennam caliginemque aspiciant, sed præsertim & ipsius pondus, & odorem, & saporem, & colorem, & systasin & contenta, & quantitatem excretam, atque alia quæcumque exactissime notare non dedignentur. Qui in pyrotechnia versati sunt, per artificiosam analysin in hujus liquoris qualitates penetrare possunt; maxime verò qui aliquoties phosporum inde pararunt. Nam simile examen celeberrimus Alpruni cum bubone pestilenti pyrotechnias ope nuper instituebat.

Perpaucos, quin acutissimos ac intolerabiles capitis dolores conquerantur, reperies, unde vel per totum morbi decursum, vel eodem incrementum capessente, vel horis saltem exacerbationum mente capti erunt, ac delirabunt. Hi etiam, qui non diu ante febris maligna eruptionem irscondia exarscescebant, vel nimium contristabantur, in furorem sæpissime aguntur, ac ad ipsam desperationem perveniunt: qui vel sibimet ipsis, vel adstantibus violentam manum inferre solliciti sunt; imò nonnunquam tantum roboris acquirunt, ut quatuor vel sex quandoque robustissimi viri illos in lecto aut cubiculo detinere vix valeant.

Utplurimum etiam, imprimis verò in morbi augmento vigilia diuturna ægris admodum molestæ sunt, & licet obdormiscant, vel somnus non diu

diu durat, vel gravia insomnia, & crebras corporis jactationes habent. Valde autem periculolum symptoma est *veternus*, à quo aegri difficulter excitantur, & quamquam expurgantur, nihilominus oculi mox iterum collabunt, qui postea aegre aperiuntur, caputque ipsorum ad tactum ligni instar durum est.

In hoc affectu tam interni, quam externi sensus vehementer hebetantur; nam non solum intellectus & memoria vim patiuntur; sed etiam visus ac auditus valde debilitantur; atque gustus & olfactus pervertuntur: quod non aliunde, quam à depauperato probo sanguine ac lymphâ, spiritibusque dispersis aut suppressis, qui alias in sanitatis statu è cerebro secreti per medullam oblongam in nervos ubertim profluere solent, provenit.

Plures etiam variis motibus convellentibus percutiuntur; nonnulli in dorso, lumbis aliisque corporis partibus horrendos & intolerabiles scissime dolores patiuntur, ut quandoque paralyti, aut spasmo correpta brachia vel pedes loco movere non possint, eodemque fere modo, quo arthritide vaga laborantes, afficiuntur. Aliis pleuriam, tussis sicca, brevem ac velox respiratio, & asthma, nonnunquam etiam ardor in pectore, vel in alterutro ejus latere molestiam parit. Quosdam similiter largissimum & periculo plenum sanguinis profuvium tam in naribus quam in aliis locis affigit.

In aliis sanguis per venenum resoluti quiquis, & peregrina suis undis vecta miasmata intensioris sanguinis per arterias impulsos ope, in cutem tanquam litus, ex alveo suo exponuntur, quæ multivariis maculis distinguitur, dum hic atque illic in eadem varii generis exanhemata, rubra, purpurea, nigra, & interdum livida erumpunt; quotiescunque per diapedesin sanguis ferosior ex arteriis exillat. Aliis pustula variolis similes circa pectus, super ventre, & in dorso, in ore nonnunquam & lingua exoriuntur; subinde quoque quibusdam cutis, sed rarius, parotidibus, ambracibus, bubonibus, sub alis & in inguinibus pariter, ac in ipsamet peste, coinquinatur.

Faucium ac stomachi, & oris inflammatio, atque angina inter molestissima hanc febrem comitantia symptomata recensentur: os namque & lingua unâ cum faucibus ad ventriculum usque nigra & cinerea crusta obducuntur; interdum præ nimia siccitate & aestu lingua fissuris fiat: nonnunquam mirum in modum incumescit, ita ut eandem aegri vix ore retinere queant: unde ardor intolerabilis, ad ventriculi usque fundum quandoque se extendens suboritur; idque eo magis conqueruntur, quoties acida aut acris ægrotantes forderint.

Plura adhuc in febribus castrensibus contingunt symptomata, quæ partim supra cap. III. sunt tradita, partim in sequentibus binis capitibus indigitantur.

CAPUT X. De signis diagnosticis, eorumdemque causis.

EX ipsismet symptomatibus, seu morbi effectibus ac productis signa diagnostica peti posse certissimum est, quo benevolam lectorem remissum volumus, si ea, quæ modo tumultuaria lectione percurrebat, memoriâ exciderint; & licet in indagandis morbis diligentem se præster, nihilo secius hæc febris difficulter in principio accurate dignoscitur, præsertim si ibi locorum nulla adhuc hujus affectus contagiosi indicia sese prodiderint. Interdum enim ægros, ad instar alterius benignioris, febri's horrore aut rigore percussit; nonnunquam sensim subrepsit, dum eandem prehensi in omnibus membris delassantur, ciborum fastidio torquentur, atque calore non

admodum urente, ac sub vespertam iterum avolante, pomeridianis horis affliguntur; ita ut corporis emaciati ac virium jacturæ manifesta notentur indicia, ac si febris hectica aut alia lenta laborarent. In pluribus, quia alternis diebus magis afficiuntur, febri's tertianam mentitur, ita ut ab hemitritico aut tertiana morbo sæpius difficulter discerni queat; ut continuam tertianam taceamus, quæ à nonnullis Medicis absque malignitatis nota hominem invadere solere perhibetur: quod quomodo veritati consonet, nos capere vix posse ingenue fatemur.

Sæpe sæpius hoc malum pro quacunque ventriculi imbecillitate, ab erroribus in cibo & potu commissis, insolitaque quantitate ingestis oriunda habetur, quam si purgantibus sive lenioribus sive fortioribus emendare, ac expugnare satagunt Medici, à vera certè medendi methodo aberrantes, ægrum in majus vitæ discrimen præcipitant. Plura, quæ & Medicos ipsos (nisi recta rationis lance omnes & singulas in hac lue circumstantias attendant) deciperent symptomata, hic in medium afferri possent, quæ tamen omnia ex sequentibus clarius innotescunt; ideo brevitati studentes, ne cramben sæpius recoctam opponamus, illis enateandis superfedemus.

Dicipiendum itaque, num vera hujus luis dentur signa diagnostica, ex quibus morbi partim presentia, partim molestia, malignitas & immanitas vel ex adverso benignitas ipsius colligatur. Ante omnia autem cavendum, ne ex unico tantum signo felicem vel funestum eventum prædicemus: quia plurimi, quos evasibile credidere Medici, præter omnem spem obierunt; alii contra, de quorum salute omnes desperarunt, morbi victores exitere, atque de eodem triumphum egere. Quapropter plura ex hisce signis, si exactiatum velimus de morborum indole præbere judicium, conjungenda sunt, atque ita bona mala numero superantibus, ægrum extra vitæ periculum versari, præsentibus autem multis malis, paucisque bonis, contrarium concludi debet. Interim tamen unicum ex malo signis plus virium habere, quam aliquot bonorum junctum sumtorum, compertum est. Trivariam verò nihilominus adhuc in judicio per signa faciendo falli possumus, quando nimirum ipse Medicus omnes & singulas morbi circumstantias non probe considerat; aut æger, quod adstantes non attenderunt, sinistri quid perpetrat, ex quo sine dubio in vitæ discrimen præceps datur; vel ancillantes suo officio non rite, ut decet; funguntur, aut errores ab ægris admissos reticent. Ne autem signorum, ex quibus vera hujus morbi indoles cognoscitur, obliviscamur, omnia, quemadmodum explorando affectum occurrunt, juxta ordinem recensemus.

Facies in exploratione, quando ad ægrum accedit Medicus, primas tenet, quibus itaque hæc à statu naturali non multum recedit, nec teretica apparet; oculi colorem vividum obtinent, pellucidi sunt ac splendent, lumenque sine molestia ferunt, palpebras recte aperiunt & claudunt, seseque libere huc atque illuc volvere valent; è naribus exhalans spiritus non friget; tempora, frons & gena ad tactum molles, nec instar ligni duræ; auditus integer est, intellectus & memoria non vacillant; vox non balbutiens, debilis, tremula vel interrupta; os interne parum, ac lingua mollis & glabra, salivæque satis irrorata, & nihil in faucibus impedimento est, aliis signis bonis concurrentibus morbus adeo periculosus dici non debet. Ex adverso, qui vultum emaciatum, luridum, tristem aut ferocem exhibent, aut adstantes aspiciere dedignantur, quibus horror comas erexit, oculi caligant, subsident, lacrymas invitas fundunt, ac immoti tenentur; nasus acutus ac frigidus: spiritusque inde, ac ex ore friget, atque fermenti putridi instar foetoris frons, mala, ac tempora ad tactum aspera & lignosa; visus hebetus, auditusque propemodum abolitus est; quorum verba prolata ratione carent, & licet hæc

pollere existimentur, suis tamen narrationibus haud debito tempore & modo, ac præter consuetudinem prolatis se produunt; iisdemque variis phantasmatibus immiscent; quibus memoria adeo labilis, ut quæ brevi antea egerint, comederint, biberint, vel locuti sint, amplius nesciant; sermo balbutiens, titubans, debilis, tremulus vel interruptus; quorum ora fetorem redolent, vel amaritiam biliosam aut fixam intensissimam conqueruntur, dum quoad interiora os aridum penitus, nigrum, pustulisque pollutum est; similiter lingua retorrída, nigra, tumida, filia, tremula, pustulisque undique conspersa; qui assumta difficulter deglutiunt, aut quibus pariter collum tumet; qui atrocissimis capitis doloribus exercentur aut vecordes fiunt, somno destituuntur, vertigo, sopor gravis, vel sanguinis è naribus profluvium extra tempus molestiam creat; qui creberrimo capitis motu in utramque partem furente, jamque nimio calore fere conficiuntur, jam in desperationem se præcipitant; quibus circa oculos, nares, labia, vel alias faciei partes motus spastici erumpunt, aut qui consimilibus accidentibus franguntur, in illis omnia hæc signa, siue singulatim considerentur, siue simul sumantur: luculentum febris maligna incrementis, aut in culmen vergentis, vel causarum ferocia, ac certaminis discriminisque salutis, nobis argumentum exhibebunt.

Caput relinquendo ad pectus properamus, ubi sanguinis circuitus, cordis motus, arteriarum pulsus, respiratio, excreatio, cum aliis è pectore prodeuntibus affectionibus nobis examinanda erunt. Non ita periculose decumbere, nec à febre castrensi quoad interiora profundius corripitur videntur omnes illi, qui cæteris signis consentientibus, plano, vehementi licet, tamen celeri, & usque ad morbi declinationem æquali arteriarum pulsus gaudent, quare de iisdem bene sperandum est; quotiescunque verò pulsus plures subit mutationes, & vel celer, frequens, intermittens, & debilis est, vel celer & quasi depressus, atque contra iterum vehemens & æqualis deprehenditur, indicio erit, præter affectas partes internas, plures denuo nova inflammatione pollui, vel veneniferam hujus mali causam, transvehente sanguine, usque ad principes vitæ sedes penetrasse; vel etiam novas ac hostiles in sanguine reliquisque humoribus obstructions ac constrictiones, ac inde manantes arteriarum distensiones excitatas esse.

Pulsus intermittens, ac in debilibus corporis constitutionibus nonnunquam tribus, quatuor, vel quinque rhythmis peractis, post unum, duo, tria, aut plura intervalla rediens, juxta nonnullorum mentem forsitan non tantum à sanguinis in corde coagulatione, aut ab ejusdem polypo vel motu aucto ortum trahit; sed potior nobis videtur ratio, quòd venenum pestiferum spiculis suis acutioribus nervorum fasciculos pungat ac spiritus irritet, aut eorundem perennem influxum impediatur; qui in statu aliis naturali, ex oblonga cerebri ac spinæ medulla in latissime expansum octavam partem nervorum semper magna copia feruntur, internisque corporis partibus, earum functiones serenando, prospiciunt: de quo pluribus Th. Willis in anatome cerebri ac nervorum descriptione, atque speciosissime acutissimus Visusens in neurologia egerunt.

Quando sanguis sub digitis ad undæ fluctuantis modum subrepat, vel jam præsentis, vel brevi subsecuturi sudoris signum exhibet, interque salubria recensetur. Dum in pulsum examine comprehensimus, ac in latere brachii vel pedis opposito, consimiles fere ictus manum nostram percussunt, vel sub digitis formicino sanguis gradu movetur, seu, formicans sit, convulsiones intra corpus latere, ac iisdem jam articularum truncos majores infestari significat. Maxime verò hæc in iis animadvertuntur, qui febris

Castrensi propemodum conficiuntur, unde pessimorum signorum numerum obviunt.

Mediocris respiratio, quæ, dum spiritum trahimus, non admodum velox est, & in expiratione paulatim decrescit, subque finem parum quiescit, ipsos pulmones inflammatione nondum tactos esse, signum nobis certissimum præbet; ac valde brevis creberque respiratus in consistente ætate ac senio confectis, aut eisdem inflammatos, aut saltem tenaciori lymphæ oppletos esse, denotat; potissimum si ardorem ac gravitatem sub sternum conquerantur; interrupta verò spiritus reciprocatio in illis, qui lateris ac scapula doloribus lancinantibus exagitantur, animadvertitur; spiritus imo latere penitus, ac velox, in quo thorax valde distenditur, & abdomine interosum truso in altum attollitur, atque frequens anhelatio ac rhonchus universam corporis essentiam, per lethiferum hujus morbi venenum omnino corruptam iri significat: idem etiam accidere à spiritu subito attracto, nec sine notabili expiratione aut frigide eliso, solet.

Qui quotidie, paroxysmi ad fastigium tendentis horis, aut dum ætus aliave symptomata ingravescent, (quæ post mediam plerumque noctem contingunt) difficultate respirandi, vel suffocationis metu inquietantur, his lymphæ ab æstu febris liquata exundat, & ubertim in thoracis cavitatem, aut ipsas pulmonum vesiculas depluit, quibus inhæere solet, viscidæ ac ad excretionem inepta redditur. Tussis sicca, aut à frigido potu originem habet, aut phlegmonem pleura, vel abscessum in pulmonibus latentem brevi rupturum, & per excretionem evacuationem iri; vel si æger jam antea phthisi aut hecica febris laboravit, horum affectuum majus incrementum indicat; ruptas vomicas excipit materiæ purulentæ ac cruentæ ejectio; qua non subsequente, puris collectio seu empyema super diaphragmate fit; tenuis aliquid modo & viscidum sputum magna copia per vices tussis excretum à superius indigitato pulmonum aut pectoris hydropo oritur.

Lethale hoc in affectu signum singultus censetur, præsertim ubi super diaphragmate ac circa stomachum convellentium moruum auctores pustula, exanthemata, carbunculi, & speciatim inius gulam ac ventriculi prius orificium exulcerationes ab inflammatione generantur, quæ illud ad spasticum ac perversum motum concitant; verum singultus in orificio ventriculi superiore sedem suam habens, simulque diaphragma in consensum hujus expulsionis ciens, licet non lethalis, periculosus tamen est: quod pariter de frequentibus vomitibus intelligendum est, qui eò magis periculi pleni sunt, quo certiores inflammationis ventriculi circa janitorem indices erunt.

Graviter ab hac lue, quam ferre possint, inficiuntur, qui syncopas enormes atque animi deliquia sæpius patiuntur; eoque magis affliguntur, quo diutius tam extra lectum, quam in eodem erecti sedent.

A pectore ad ventrem descendimus, qui si naturali mollitie gaudeat, ac diarrhææ, dysentericæ, torminum adstrictæque alvi immunis sit, bonum signum præbet; ex adverso abdominis durities nimia, vehementisque ejusdem ac tumescens distensio vel à flatibus exitum non habentibus, vel à retentis alvi coactis, vel à spasticis motibus crudelibusve coli doloribus, aut ab intestinorum inflammatione ac eorundem exulceratione provenit.

Nonnunquam etiam mictum venientes urinam sat exigua quantitate reddunt, cujus vitii sudores profusi, seri inopia, potationes denegata, alvi profluvium, intestinorum difficultas causæ esse possunt, aut serum, quod è ductibus aquosis ruptis aut distensis in ventris alveum aut thoracis cavitatem extillavit, renes functione

tione sua frustratur: *urina lixiva & rubicunda* à copioso *sale corrodeute acido fixo*, sanguini lymphaeque innatante, excernitur; *citrina vero salis volatilis* in iisdem humoribus delitescens, unde colorem habet, *particeps* est crebrius atque copiosus cum levamine excrementum lotium à nimia & molesta viscosorum humorum saburra corpus liberat; ac si jugem hujus praefandi humoris fontem magnae imbecillitates exciperent, humorum in universo corpore colliquescentium, aut etiam sanguinis per obstructionem intercepti, certissimum esse indicium.

Ne ipsam *ventris proluvium* praetereamus, existimo, *cineraceas feces à lympha resoluta exundante*, & affluenter è ventriculi tubulis glandulisque intestinorum (quas eleganter praecelarae eruditionis solidique iudicii vir nobilis *Johann. Conradus Peyer* Medicus ac Philosophus nostras celebratissimus in suo *de glandulis intestinorum tractatu* descripsit) delabente spumasque agente oriri, ideo quoque minus periculi portendant, quam *flava aut virides*, quae *biliosam nidoreque conspurcatam colluviam* in ventriculo, aut egurgitatum *sel sincerum* è ductibus hepaticis cystidique profusum, ceu causam agnoscunt. Sincerus etiam *cruar* in *dysenteria* per alvum egestus, grumum ejusdem magna copia per exitum naturalem subtracis periculosior est. Lumbrici saepius execrandis *convulsionibus* intensissimaque *cardialgia* aegros vexant, quae *symptomata* non cessant, usque dum *vermes* loco suo decedant, ac vel ore vel ano proserpant, (quod in hoc morbo saepissime contingit) vel ex corpore alias decenter expellantur.

Si *famina* febribus malignis laborantes omnino non *habinant*, melius est, quam si tali *profluvio*, licet siata periodus inlaret, se polluerent; multo minus *infolita uteri purgamenta*, si intermedio tempore ac excedente quantitate fierent, saluris quicquam promittunt; imo, si tunc abortiant, periculosa plenum opus alicui erit: omnes enim largiores evacuationes virium certe praesentissimam jacturam, inevitabilisque fati metum in hisce affectibus portendunt, cum etiam vitae nostrae rectores ipsimet spiritus simul cumulatim exhalent.

Sudores sine levamine prorumpentes, vel ab interna anxietate, vel à nimia sanguinis refrigeratione ab impedito circuitu, vel ab aestu colliquescente originem trahunt; similiter & *male-olentes* notabilem humorum in corpore corruptionem dicunt. *Sudor frigidus* praesertim malus est, ni mox *crisis* succedat, qui *catarrhi suffocantis moris*que per saepe praenuncius sit. Quoties à medicamine alexipharmaco *sudor* non effunditur, à *diarrhaea*, vel *dysenteria*, vel *nimia se* ad renes amandatione dependet. *Serum* etiam nunquam per cutim ablegandum poros ob lentorem suum libere non transit, ita, ut multum laboris in sudore faciendo impendere necesse habeant; & licet tandem spes non decollat, *sudor* tamen prolectus ita tenaciter digitorum attractui adhaeret, ac si corpus melle antea illitum fuisset.

Quando hac febre correpti, quemadmodum in *regra* vsetudine fruentes soliti fuerant, in lecto decumbunt, licet situs deterior sit, inde tamen nullum certum saevitiae morbi signum depromere possumus; sed si corpus indefinenter huc ac illuc perverse jactetur, brachia pedesque lectulo exercent, aut pedum alterutro vel utroque, ut valgi compernesque suescunt, distorti cubent, nec non in dorso jacentes genua antrosum, calcaneos vero, raris jam jam subsulturis similes, retrorsum ad nates usque protendunt; aut nullum omnino membrorum amplius levare, neque commode movere possunt, magnas profecto spirituum, ac inde emergentium functionum perturbaciones produnt.

Plura quidem talia in medium proferri possent signa, quorum cum in superioribus mentio jam sit

facta, eadem hic repetere non opus est.

CAPUT XI. De signis prognosticis, bonum vel sinisterum morbi eventum indicantibus.

Fallax & periculosum est, de febris hujus *causae* *eventu* iudicium, antequam vel naturae robor, vel morbus ipse victoriam reportavit: quod circa declinationem demum magis comparebit. Nihilominus tamen ex quibusdam *signis* desiderandum aut deplorandum morbi finem colligere poterimus; modo cuncta ejusdem producta solerti indagine examinare velimus: quorum cum notissima in antecedentibus jam allata sint, pauca tantum his superaddidisse in praesentia rerum sufficiat.

Ante omnia *quatuor signa* principalia in hoc morbo consideratione digna sunt, in quae spem salutis aegrorum locare possumus, 1. *respiratio facilis* absque ullo labore, absque ullis cordis anxietatibus. 2. *pulsus aequalis* nec multum à statu naturali recedens. 3. *appetentia ciborum ac potus* non penitus dejecta, nec nimis aucta. 4. *sudoris* cum levamine facilis eruptio: quibus *vultum*, *sermonem*, *salivam*, & *excreta* & *rotenta*, *motum corporis* & *animi*, si non multum ab ingenua sua indole desciverint, addere possumus.

Nunc presso pede ipsas *crisum* seu *secretionum* differentias, ac quo pariter modo *proxima* seu *continens* harum febrium *materia* naturali impetu sic subito, adjuvante medica arte, expellatur, antequam ulterius progrediamur, ordine recensebimus.

I. Omnium facilissima, ac eandem ob rationem saluberrima *crisis* per sudorem preveniens est: hinc maxime necessaria aestimatur, quod ejus ope impeditus vel saltem interceptus totius sanguinis circuitus iterum referatur ac restituitur: quod ergo hanc luent impeditumve sanguinis motum convenienti medicatione superare queamus, praemisso, si opus est, universali remedio, mox sudorem liberalius provocare contendimus, eodemque bis ad minimum quotidie inhaeremus, donec ex probe animadvertis digestionum signis morbum penitus profligatum esse cognoverimus.

II. Post sudorem criticum frustra expectatum vomitum critica salutaria habetur, quae, praeter reliquis secretionum subsequentiis modis, quocumque certe vacat periculo, licet aegrum summa praecordiorum anxietate seu *cardialgia*, frequentique copiosissimae bilinae expuitione premat, aut eundem ad biliosae colluviei per os ejectionem sollicitet: talis vomendi actus, ut plurimum, diarrhoeas biliosas symptomaticas subsequitur.

III. Vomitum securitatis causa excipit excretio critica, seu sputi bene cocti, purulenti aut etiam cruenti ejectio per tussim; quae debito tempore contingens in pleuritide, peripneumonia, ac empyemate non nisi salubris esse potest.

IV. Huc merito, propter affinitatem cum praecedenti modo serendi, *ptyalismus* refertur, quo *lympha* vitata ac pene putrida ubertim ac sat diu instar perennis rivuli per ductus salivarios ex ore defluit, ita ut ipsamet continens febrium materia simul è corpore penitus eliminetur; pari etiam jure in hanc classem reponimus, *criseos* tempore prorumpentem largiorem *narium mucum*: sive crassior ac dextre concoctus fuerit, sive tenerior, ichoris instar, ac putidus extiterit: unde tamen immaniores capitis dolores extemplo evanescent.

V. Minime nunc reticere debent ventris profluvia critica, sive bilem colore aliquatenus referant, sive cineracea sint fortis; modo non sint dejectiones sinceræ, nec amurcam ac fecem vini æmuleantur, aut atrae portunculæ, carbonum instar, excrementis immixtæ

sunt: hi enim ejectiones plerumque lethi prænuncii sunt; illi vero paritis vicibus ac scutillarum, quamvis ægri inde multam debilitentur, & materia virulentam educunt, & morbum infringant.

VI. In hunc locum nunc pertinet diuresis critica, seu largius lotii profluvium: eaque ex jam recensitis criseos speciebus periculosa est: quia non tantum sanguis limpidiore sero spoliatur, atque pinguiora humorum particulae magis colliquescent, quod adhuc tolerabile foret; sed præsertim, quia inde haud inani conjectura augurari possumus, sanguinis ac lymphæ cursum in aliquibus partibus tunc apprimè remoram pati, unde non solum vasa valde intumescant, sudores colliquescentes exillant, ac lotium copiosius per renes elutriatur.

VII. Arcolam hanc explent omnes feculenti & critici tumores, ac secretiones acrium humorum sub cute collectorum, uti sunt abscessus, bubones, parotides, phlegma, anthraces, pustulae, herpes, erysipelas, varioli, morbilli, ranula sub lingua, aliique nominibus nota, quæ licet subinde periculo plena sint, non tamen funesto semper exitu terminantur: imprimis autem salubres censentur exulcerationes labiorum ac limbi narium, in morbi declinatione sese prodentes: quia exedens ac virosum ferum ab interioribus capitis partibus per naturæ robur extorsum protrusum haud amplius inflammationem intus fovere potest.

VIII. Tandem quoque critica narium hæmorrhagia notari debet: quæ si large ac die critico contingit, & licet ægrum fere neci det, salutem nihilominus pollicetur; si vero hoc narium profluvium quamvis crisin perfectam post se traheret, nullo modo quinque vel sex horarum spatio sponte silleretur, candente ferro naribus prope admoto, aut ortica recenti contusa naribusque intrusa, vel linteis aceto madidis ac circa collum volutis, aut seroto applicationis remoretur necesse est; imo nonnunquam bursa pastoris recens trita & naribus intruditur, & carpis applicatur; vel steruus suillum aridum aut tostum, ac hæmatites aut creta trita per nares attracta hæmorrhagiam quamcumque mox sistit. Pauca contra cruoris stillæ sive diebus criticis, sive aliis intermediis prolabantur, magnum nobis de vita ægrotantis metum incutiunt. Attamen hæmorrhoides stillantes declinante morbo plethora laborantibus admodum proficuae sunt; ex adverso autem mensium fluxus maligna febrili incrementum capessente feminis etiam si stans diebus prorumpant, ut antea notavimus, valde periculosus existit.

Si itaque plures harum excreationum aut fere omnes simul ægrum lacessant haud evadet; sic etiam, quando horum ejectionum duo vel tres modum excedant, certo moriuntur: in hisce enim casibus tam solidæ quam fluidæ corporis partes præ nimio putrore ac extrema corruptione colliquescent, constringuntur, sphaceloque afficiuntur.

Quemadmodum sudor universalis sine virium notabili dispendio bonus est: ita singulares, qui in capite, pectore, aut abdomine tantum profiliunt, perniciem minantur: quando in declinatione morbi æger nil sudat, difficulter evadit, aut in longum morbum producit: sudor calidus, nasusque frigidus mortem denuntiant.

Singuli contentorum corporis motus qui diebus criticis fiunt, magis salubres sunt illis, qui alio tempore accidunt: malum quoque signum est, si mox à principio morbi, ea, quibus alias semper assuetus fuit, formidare solet æger, ac refractarius præter morem ad remedia sit.

Macula æquo maturum erumpentes similiter periculose sunt: ut & illæ, quæ serim apparent: septimo die absque notabili animi perturbatione in conf-

pectum venientes macula, ni statim iterum dispareant, id mali non portendunt, quod illæ: quæ contrario modo se habent: violaceæ, ex atro purpurea, livida & nigra nunquam bonæ sunt.

Mentes & olectum inscii in lectum deponentes, vel admodum debiles, vel mentis non satis compotes sunt.

Lethale signum est, quando decumbentes tempore alio se adere contendunt, irivilitia legunt, fracta voce rident, vel alio perverso modo ora distorquent: cantillans, aut absque deliriis solito audacior sermo, vel ex adverso timidior, ac instar infantu prolatus plus periculi plerumque quam securitatis indicare solet.

Sternutamentum pro bono signo habetur, ac naturæ, quæ parti in naribus affectæ succurrere molitur, robur significat.

Narium hæmorrhagia diebus paribus contingens, statimque cessans, ut plurimum, periculo non vacat.

Mensium fluxus, quamvis statim tempore sese prodatur, morbo incrementum sumente periculosus; extra consuetum tempus, etiam decretoriis diebus prorumpens, lethalis; at in declinatione, quocumque die promanet, modò antiquam periodum attingat, minus periculosus existit.

Os frigidum, lingua frigida, tremensque & nigra, dentium collisio ac stridor, orisque variae distorsiones vitæ præfagiunt exitium.

Cuticula, si applicatione cantharidum sicca permaneat, aut si in vesiculam elevetur, nigroque colore compareat, summam humorum putredinem, sanguinisque ac lymphæ corruptionem indicat.

Sanguis à secta mox vena frigidus erumpens, aut qui postea in vase exceptus non coagulatur, signum lethiferum præbet: atque indicio est, venas sanguinis rivulo penitus depletas esse, nec quicquam ex arteriis in eadem profluere. At Deus omnino avertat à me ferissimam hanc, eamque funestam, sanguinis missionem, post quam nil aliud præter citam mortem expectari debet.

Quoties ægri nigrum aut valde viscidum sputum excreant, lethale signum est: quamvis etiam sat magna quantitate sputum tunc per tussim ejiciatur, at viscidum, pellucidum, crudumve fuerit, semper aliquid mali portendere solet.

Difficulter evadunt, qui sine intermissione desperationem cogitant, aut detestanda fantur, nisi ab opiatibus hoc contraxerint: cui dein malo cantharides applicatæ incantamento sunt.

Nec illi, quos nimius pavor, maestitia, vel ira vehementior, aut etiam Crapula à generoso vino, atque purgatio resinosa lecto affixit, sanitati restituuntur.

Remedia bona ac efficacia in principio neglecta, vel alias incuriosius adhibita nil boni portendere queunt.

Aura frigidioris ambitus per totum morbi decursum periculosus.

Lecto perpetim affixi certius sanescunt, quam inquieti, extraque lectum versantes ægri.

Subito obtumescentes morti quam proximi sunt.

Alia mortis & salutis signa, ex qualitarum corporis mutatione petenda, lector benevolus fusius è capite antecedenti, ut & scriptis virorum in arte medica excellentium, qui de febribus malignis, purpura ac peste commentarios suos dederunt, petat rogo. Opinor tamen, hic pleraque necessaria signa prognostica exposita esse.